

8. Husholdningene

Husholdningenes disponible realinntekter og konsum økte med hhv 3,8 prosent og 3,6 prosent i 2010. Inntektsfordelingen er relativt stabil, etter at det var en reduksjon i inntektsulikheten i forbindelse med skattereformen av 2006. Gjelden vokser imidlertid mer enn inntektene og at antall husholdninger med stor gjeld i forhold til inntekten er høy. For eksempel har 14 prosent av husholdningene en gjeld som er 3 ganger større enn samlet husholdningsinntekt.

8.1. Disponibel realinntekt

I følge foreløpige nasjonalregnskapstall økte husholdningenes og ideelle organisasjoners disponible inntekter med 5,8 prosent fra 2009 til 2010. Etter prisjustering innebar dette en økning i den disponible realinntekten, eller kjøpekraften, på 3,8 prosent. Dette er en noe lavere vekst enn året før.

Lønnsinntektene er den største inntektskomponenten for husholdningssektoren. I 2010 sto denne for nær halvparten av veksten i disponibel realinntekt. Reallønnsveksten var på 2 prosent, mot 0,6 prosent i 2009. I de foregående årene har vekstbidragene fra lønnsinntektene vært jevnt over store, med unntak av 2003, da bidraget var negativt som følge av lavkonjunkturen.

Stønader fra det offentlige, som er den viktigste inntektskilden for pensjonister og trygdede, økte med 3,5 prosent i faste priser i 2010. Store deler av denne økningen skyldtes økte alderspensjoner og økning i utbetalt arbeidsledighetstrygd. Utbetalinger i form av uførepensjon og sykepengene gikk noe ned. Stønadene bidro til å trekke veksten i disponibel realinntekt opp med 1,1 prosentpoeng i 2010.

Foreløpige anslag viser at formuesinntektene, som hovedsakelig består av renteinntekter og aksjeutbytte, reelt sett gikk opp med 5,6 prosent i 2010, etter nedgang på over 27 prosent året før. Denne oppgangen skyldes både noe økte renteinntekter samt høyere aksjeutbytte. Husholdningenes formuesutgifter består i all hovedsak av gjeldsrenter. I 2010 gikk formuesutgiftene ned med

Tabell 8.1. Husholdninger og ideelle organisasjoner. Inntekter og utgifter¹. Milliarder kroner

	Løpende priser				Realvekst i prosent ²			Bidrag til vekst i disponibel realinntekt. Prosentpoeng		
	2007	2008	2009	2010	2008	2009	2010	2008	2009	2010
Inntekter	1340,0	1460,1	1505,0	1578,9	5,2	0,5	2,9	7,6	0,8	4,1
Lønn	785,8	857,0	884,0	919,6	5,3	0,6	2,0	4,5	0,5	1,7
Blandet inntekt	108,4	110,9	112,5	121,0	-1,3	-1,0	5,5	-0,2	-0,1	0,6
Formuesinntekter	80,3	96,7	72,1	77,7	16,3	-27,2	5,6	1,4	-2,6	0,4
herav: mottatt aksjeutbytte	18,5	26,5	24,8	27,9	38,3	-8,7	10,1	0,8	-0,2	0,2
Offentlige stønader	278,3	298,3	326,5	344,4	3,5	6,8	3,5	1,1	2,0	1,1
Andre inntekter (netto)	54,5	56,2	60,9	65,5	-0,3	5,6	5,6	0,0	0,3	0,3
Korreksjon for indirekte målte banktjenester	32,7	41,0	48,9	50,6	21,0	16,6	1,5	0,7	0,7	0,1
Utgifter	413,7	466,7	441,1	453,6	8,9	-7,8	0,9	-4,0	3,7	-0,4
Skatt av inntekt og formue	318,40	337,83	354,94	368,83	2,5	2,5	1,9	-0,8	-0,8	-0,6
Formuesutgifter	95,31	128,90	86,13	84,81	30,6	-34,8	-3,4	-3,1	4,5	0,3
Disponibel inntekt	926,3	993,4	1063,9	1125,2	3,6	4,5	3,8			
Korr. sparing i pensj.fond	27,7	33,5	31,6	30,3						
Konsum	940,1	988,8	1015,3	1072,6						
Sparing	13,9	38,0	80,3	82,9						
Kapitaloverføringer, netto	-2,6	-2	-2,4	-2,4						
Nettorealinvesteringer	64,1	53,3	32,0	29,7						
Nettofinansinvestering	-52,8	-17,3	45,8	50,8						
Memo:										
Sparerate	1,5	3,8	7,5	7,4						
Nettofinansinvesteringsrate	-5,7	-1,7	4,3	4,5						

¹ På grunn av avrundingsfeil summerer ikke underkomponentene seg nøyaktig opp til totaltallene.

² Nasjonalregnskapets prisindeks for konsum i husholdninger og ideelle organisasjoner er brukt som deflator (2007=1)

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Boks 8.1. Viktige begreper i nasjonalregnskapet

- *Blandet inntekt* omfatter driftsresultatet i bolignæringen samt næringsinntekten til de personlig næringsdrivende. Næringsinntekten til de personlig næringsdrivende inneholder avlønning for arbeid utført av eierne eller deres familie i tillegg til avkastning på kapital.
- *Andre inntekter* (netto) omfatter stønader til/fra utlandet, samt overføringer til/fra husholdninger og ideelle organisasjoner fra/til andre innenlandske sektorer.
- *Avkastning på forsikringstekniske reserver* er avkastningen på husholdningenes fordringer på forsikrings-selskap, og private pensjonskasser og fond. Disse fordringene er i all hovedsak verdien av private livs- og pensjonsforsikring (se boks 8.3 for nærmere beskrivelse). Posten er inkludert i formuesinntekter.
- *Disponibel inntekt* er lik differansen mellom lønn, blandet inntekt, formuesinntekter, offentlige stønader og andre inntekter på den ene siden, og skatter, formuesutgifter og andre utgifter på den andre.
- *Sparing* er definert som disponibel inntekt pluss korreksjon for sparing i pensjonsfond minus konsum i husholdninger og ideelle organisasjoner.
- *Sparerate* er definert som sparingens andel av disponibel inntekt.
- *Indirekte målte bank- og finanstjenester* er tjenester produsert av finansielle foretak og som de ikke direkte tar betalt for gjennom gebyrer. De finansielle foretakene skaffer seg i stedet inntekter ved rentemarginer. Med det menes at finansinstitusjonene har lavere rente på innskudd/innlån enn utlån. Siden det er knyttet administrasjon og ressursbruk til disse indirekte betalte bank- og finanstjenestene, betraktes de som produksjon i finansinstitusjonene og kalles indirekte målte bank- og finanstjenester.

3,4 prosent i faste priser. Både høyere formuesinntekter og lavere renteutgifter bidro i 2010 til å trekke veksten i disponibel realinntekt opp med til sammen 0,7 prosentpoeng.

Målt i realverdi økte skatt av inntekt og formue med 1,9 prosent i 2010, noe som henger sammen med høyere lønnsinntekter. Økte inntektsskatter bidro til å trekke veksten i husholdningenes disponible realinntekter ned med 0,6 prosentpoeng.

Disponibel realinntekt var i 2010 40,3 prosent høyere enn i 2001. Konjunkturedgangen som følge av finans-krisen gjorde seg særlig synlig i sammensetningen av de ulike komponentene i husholdningenes disponible inntekter. Rentenedgangen førte til at husholdningenes formuesinntekter og formuesutgifter gikk kraftig ned. Økningen i offentlige stønader var sterk, og bidro til å

trekke disponibel inntekt opp. Sist gang bidraget fra offentlige stønader var tilsvarende høyt var ved forrige nedgangskonjunktur. I 2009 bidro lønnsinntekten lite til veksten i disponibel realinntekt (og klart mindre enn gjennomsnittet ellers på 2000-tallet) på grunn av konjunkturedgangen i kjølvannet av finanskrise.

8.2. Konsum og sparing i husholdninger og ideelle organisasjoner

Foreløpige anslag viser at konsumet i husholdninger og ideelle organisasjoner var på om lag 1 073 milliarder kroner i 2010 i løpende priser. Det er 57,3 milliarder kroner, eller 5,6 prosent, mer enn året før. Prisveksten for konsum var på 1,9 prosent. Dette medførte at volumveksten for konsumet var på 3,6 prosent i 2010, mot tilnærmet nullvekst i 2009. Konsumet har økt kraftig fra 2. kvartal 2009 (med unntak av 2. kvartal 2010). Kjøp av transportmidler økte med i underkant av 22 prosent fra året før, og bidro til å trekke opp konsumveksten med nær 1 prosentpoeng.

Sterk økning i bilkjøp

Husholdningenes konsum av varer viste en volumøkning på om lag 4 prosent i 2010, etter nedgang året før. Det var vekst for de fleste varegrupper, men bilkjøpene stod for halvparten av veksten i varekonsumet. Veksten i bilkonsumet må sees i sammenheng med at det var en kraftig nedgang i bilkjøpene året før. Det var også en sterk nedgang i 2008 slik at volummessig var bilkonsumet fortsatt noe lavere i 2010 enn i 2007. Konsumet av drivstoff gikk ned med om lag 6,5 prosent i 2010. Dette er fjerde året med reduksjon i drivstoffbruket.

Husholdningenes elektrisitetstgifter økte kraftig i 2010. Forbruket hadde den sterkeste økningen siden 2001, med en volumvekst på 6,8 prosent. Samtidig gikk elektrisitetsprisene opp med 22 prosent.

En annen bidragsyter til veksten var kjøp av klær og sko. Denne konsumgruppen økte med 6,5 prosent i 2010, og bidro isolert sett til å trekke veksten i varekonsumet opp med 0,8 prosentpoeng. Konsumet av møbler, matvarer, og fritidsutstyr økte også klart. Kjøp av tobakksvarer viste derimot klar nedgang, etter nedgang også året før.

Moderat vekst i tjenestekonsumet

Tjenestekonsumet hadde en volumvekst på 2,3 prosent i 2010. Det var vekst for de fleste tjenestegruppene. Klarest var veksten i konsumet av fritidstjenester, helse-tjenester, finansielle og juridiske tjenester samt bilreparasjoner og parkeringstjenester.

Både nordmenns konsum i utlandet og utlendingers kjøp i Norge økte i 2010. Begge områdene hadde sterk nedgang i 2009. Nordmenns konsum i utlandet, som omfatter deres utgifter på reiser i utlandet, inklusive grensehandel, hadde en volumvekst på over 12 prosent. Dette er sterkeste vekst siden 2006. Utlendingers kjøp i Norge økte med 6,5 prosent, etter nedgang på 7 prosent i 2009 og nullvekst i 2008.

Boks 8.2. Spareraten korrigert for varige konsumgoder

I nasjonalregnskapets beregning av husholdningenes sparerate tas det ikke hensyn til at varige konsumgoder yter konsumtjenester utover det året de anskaffes. Det knytter seg et element av investering til kjøp av slike goder, noe som kan ivaretas ved beregning av en såkalt korrigert sparerate. Ved en slik beregning anslås først tjenestekonsumet av varige goder, som defineres som summen av verdiforringelsen og realavkastningen på beholdningen av slike goder. Realavkastningen, som også nyttes til å korrigere inntekt for husholdningene, er satt lik 2,5 prosent.

Varige konsumgoder utenom bolig består av egne transportmidler (hovedsakelig personbiler), møbler, elektriske artikler, briller og ortopedisk utstyr mv, og varige fritidsvarer. Vegdirektoratets tall for registrerte personbiler etter alder har blitt utnyttet for beregning av den tekniske depresieringen av bilbeholdningen. Siden en ikke har tilsvarende tall for andre konsumgoder, har en lagt til grunn samme depresieringsprofil som for personbiler.

Beregningen av verdiforringelsen for varige goder utenom bolig er gjennomført uten at en har brukt observerte data for annenhåndspriser for disse kapitalgodene. Ved beregning av bruktpriene har en gjort en forenkling antagelse om et perfekt fungerende annenhåndsmarked. En slik antagelse gjør det mulig å avlede bruktpriene ut fra kjennskap til den fysiske depresieringen samt priser på nye varige konsumgoder.

Hverken ved beregning av den ordinære eller korrigerede spareraten er omvurdering av verdien på varige konsumgoder innarbeidet i inntektsanslaget. Utviklingen i spareratene må følgelig ses i lys av den omvurdering av realkapitalen som har funnet sted i samme periode.

Tabell 8.2. **Utviklingen i husholdningers og ideelle organisasjoners konsum fordelt på hovedgrupper. Volum- og prisendring fra foregående år i prosent**

	Mrd. kroner	Volumendring		Prisendring	
	2010 ¹	2009	2010	2009	2010
Konsum i husholdninger og ideelle organisasjoner	1072,6	0,2	3,6	2,5	1,9
Konsum i husholdninger	1027,0	0,0	3,7	2,5	1,9
- Varekonsum	521,5	-0,2	4,0	1,6	1,9
- Tjenestekonsum	469,1	0,8	2,3	3,3	2,8
- Hushold. konsum i utlandet	65,3	-6,8	12,3	4,0	-2,9
- Utlendingers konsum i Norge	-28,9	-7,0	6,5	2,6	2,6
Konsum i ideelle organisasjoner	45,6	3,4	2,8	3,6	2,1

¹ Nivå tall i løpende priser.

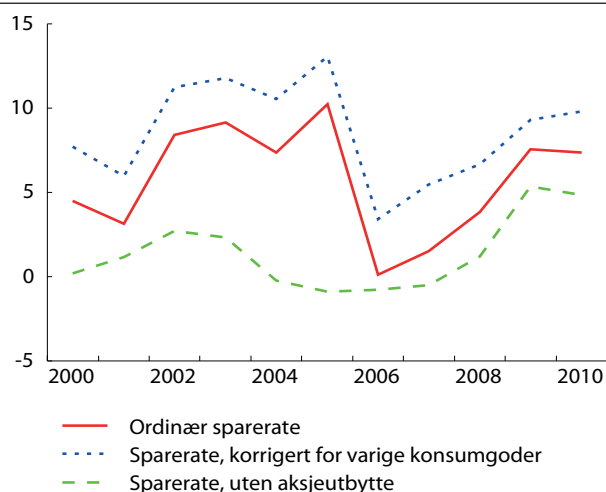
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Uforandret sparerate

Sparingens andel av disponibel inntekt, spareraten, var på 7,4 prosent i 2010.

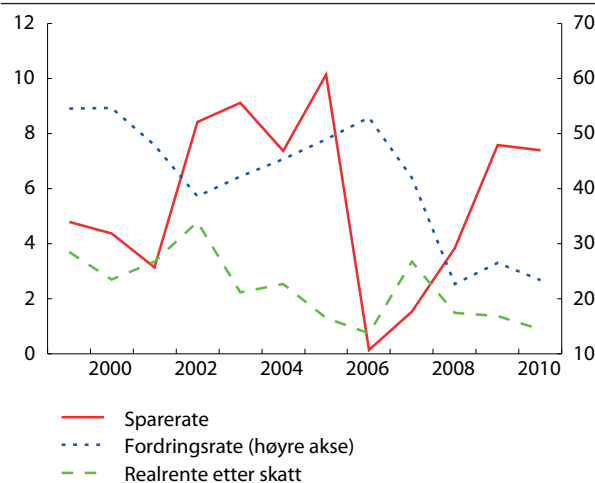
Spareraten gikk mye opp fra 2008 til 2009 hovedsakelig som følge av lav konsumvekst. I 2010 holdt spareraten seg på 2009-nivået, selv om konsumveksten tok seg opp. Dette skyldes at økning i disponibel inntekt mer

Figur 8.1. **Husholdningenes sparerate. Prosent**

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Figur 8.2. **Sparerate, netto fordringsrate og realrente etter skatt. Prosent**

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

enn kompenserte for konsumveksten. I dette sparebegrepet er det lagt til grunn at alle varige konsumgoder utenom bolig blir konsumert i det samme året som de kjøpes, og dermed ikke generer sparing.

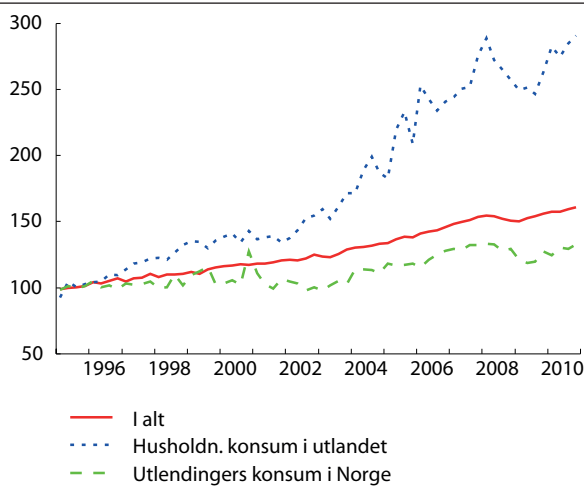
Kjøp av varige konsumgoder kan alternativt betraktes som investering og inkluderes i sparebegrepet. En kan da beregne en korrigert sparerate (se boks 8.2). Denne er beregnet til henholdsvis 9,3 prosent og 9,7 prosent for 2009 og 2010. Transportmidler defineres som varige konsumgoder. Siden kjøp av transportmidler økte sterkt i 2010, var den korrigerede spareraten høyere i 2010 enn i 2009.

Husholdningenes realformue

I følge foreløpige anslag gikk husholdningenes realformue opp med 2,7 prosent fra 2009 til 2010.

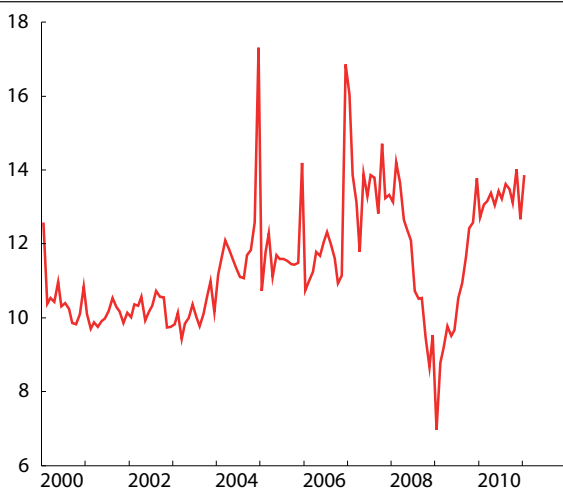
Med realformue menes her husholdningenes faste realkapital deflatert med prisindeksen for konsum. Dette formuesbegrepet viser kjøpekraften som husholdningenes formue utgjør, og ikke volumutviklingen

Figur 8.3. **Konsum i husholdninger og ideelle organisasjoner. Sesongjustert. 1995=100**

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Figur 8.4. **Førstegangsregistrerte personbiler. 1 000. Sesongjustert**

Kilde: Vegdirektoratet og Statistisk sentralbyrå.

av realkapitalen. Rundt 88 prosent av den faste realkapitalen til husholdningene består av boliger, resten er annen realkapital som brukes i produksjonen utført av personlig næringsdrivende. Finanskapitalen er ikke med i denne størrelsen. Bak denne utviklingen lå en vekst i boligformuen på 2,9 prosent. Beregningen av realformuen er basert på anskaffelseskostnader og størrelsen er ikke justert for endringer i markedsprisene.

8.3. Finansformue og gjeld

Foreløpige tall fra det finansielle sektorregnskapet viser at husholdninger og ideelle organisasjoners nettofinansinvesteringer gikk fra å være 8 milliarder kroner i 2009 til å bli -20 milliarder kroner i 2010. (Se også temaboks 8.1 som diskuterer måling av finansinvestering.) Det siste året økte gjeldsopptaket med knapt 23 milliarder kroner, samtidig som investeringene i finansielle eiendeler falt med 5 milliarder kroner. I 2010 tok husholdningene opp gjeld for knapt 141 milliarder kroner, mens de finansielle investeringene er beregnet til 121 milliarder kroner.

Den finansielle uroen og krisen høsten 2008 påvirket i stor grad husholdningenes finansielle stilling i 2008 og 2009. Fallende markedskurser bidro til en sterk nedgang i verdien av den finansielle nettoformuen. Husholdningene ble forsiktige og konsoliderte sin finansielle stilling gjennom å spare mer. Spesielt falt gjeldsveksten kraftig i perioden fra 2. kvartal 2008 til 2. kvartal 2009. Fallet i gjeldsveksten stoppet imidlertid opp i andre halvår av 2009 og vekstratene flatet ut. Denne avventende holdningen fortsatte inn i 2010 med marginale endringer i gjeldsveksten selv om veksten tok seg noe opp igjen på slutten av året. Samtidig har kursutviklingen på børsene bidratt til at en stor del av nedgangen i nettoformuen i perioden fra og med 3. kvartal 2007 til og med 1. kvartal 2009 ble hentet inn i løpet av 2010.

Gjelda øker igjen mer enn inntektene

Utviklingen i fordrings- og gjeldsratene illustrerer hovedbildet. Både fordringer og gjeld økte moderat gjennom 2010, men begge disse finansielle beholdningsstørrelsene økte mer enn økningen i disponibel inntekt. Husholdningenes gjeldsrate ble beregnet til 205,0 prosent av disponibel inntekt ved utgangen av 2010 og dette var 2,0 prosentpoeng høyere enn ved utgangen av året før. Fordringsraten ble beregnet til 231,2 prosent, som utgjør en økning på 2,5 prosentpoeng i løpet av det siste året. Utviklingen bidro til at nettoformuen i prosent av disponibel inntekt (nettofordringsraten) gikk opp 0,5 prosentpoeng til 26,2 prosent. Husholdningenes finansielle nettoformue utgjorde 301 milliarder kroner ved utgangen av 2010 mot 281 milliarder ved utgangen 2009. Nettogevinsten på 40 milliarder kroner og negative nettofinansinvesteringer forklarer økningen.

Økt gjeldsvekst hos husholdningene

Det siste året har gjeldsveksten ligget stabil i underkant av 6 prosent frem til 3. kvartal, men steg igjen til 6,3 prosent ved utgangen av 2010. Det var særlig utviklingen i annen gjeld som bidro til økningen. Gjeldsveksten falt kraftig i forbindelse med finanskrisen og vekstratene ble nesten halvert i løpet av 2008. Gjeldsopptaket nådde et foreløpig toppunkt på 210 milliarder kroner i 2007 som innebar en gjeldsvekst på 12 prosent. Det foreløpige toppunktet for gjeldsraten ble nådd ved utgangen av 2. kvartal 2008, da gjelden ble beregnet til 207,1 prosent av disponibel inntekt. Det forrige toppunktet ble nådd ved utgangen av 1988 da gjeldsraten ble tallfestet til vel 165 prosent. Dette var etter en periode med historisk høy gjeldsvekst. For eksempel ble gjeldsveksten beregnet til 26,2 prosent i firekvartalsperioden fra og med 3. kvartal 1985 til og med 2. kvartal 1986.

Gjeldsutviklingen påvirkes blant annet av renteutviklingen, endringer i boligmarkedet og av tilgangen på kreditt. Fra 2009 til 2010 steg boligprisene med 8,3 prosent (se avsnitt 8.4) og omsetningen tok seg opp i forhold til året før. Det siste året har bankene ifølge Norges Banks utlånsundersøkelse strammet inn sin

Tabell 8.3. Finansregnskap for husholdninger og ideelle organisasjoner. Milliarder kroner

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Transaksjoner							
<i>Investeringer i finansielle eiendeler</i>	159	225	116	131	102	126	121
Sedler, mynt og bankinnskudd	29	37	57	65	61	23	43
Sertifikater og obligasjoner	3	4	-2	-6	-6	-2	-2
Noterte aksjer og grunnfondsbevis	-2	-14	-9	-9	4	5	4
Verdipapirfondsandeler	0	33	-14	-1	-15	12	2
Forsikringstekniske reserver	53	59	56	44	49	71	63
Utlån, andre fordringer og unoterte aksjer	76	107	28	39	9	17	11
<i>Gjeldsopptak (nye lån minus avdrag)</i>	140	168	185	210	125	118	141
Lån i banker og andre finansielle foretak	129	163	170	177	120	120	123
Andre lån og annen gjeld	11	6	15	33	5	-2	18
<i>Nettofinansinvestering</i>	19	57	-69	-80	-23	8	-20
Gevinster, tap og volumendringer							
Andre endringer, netto	22	9	82	13	-140	48	40
Beholdninger ved utgangen av året							
<i>Fordringer</i>	1 776	2 012	2 212	2 369	2 332	2 505	2 663
Sedler, mynt og bankinnskudd	585	622	678	742	805	827	869
Sertifikater og obligasjoner	32	37	37	31	23	20	20
Noterte aksjer og grunnfondsbevis	61	80	87	85	41	68	77
Verdipapirfondsandeler	90	127	129	132	86	122	135
Forsikringstekniske reserver	645	726	805	855	846	932	1 015
Utlån, andre fordringer og unoterte aksjer	363	420	476	524	532	536	546
<i>Gjeld</i>	1 400	1 570	1 757	1 981	2 107	2 223	2 361
Lån i banker og andre finansielle foretak	1 216	1 380	1 551	1 724	1 849	1 963	2 084
Andre lån og annen gjeld	184	190	207	257	258	261	277
<i>Nettofordringer / finansiell nettoformue</i>	376	442	455	388	225	281	301
<i>Memo:</i>							
<i>Fordringer, gjeld og nettofordringer som prosentandeler av disponibel inntekt</i>							
	2. kv. 2009	3. kv. 2009	4. kv. 2009	1. kv. 2010	2. kv. 2010	3. kv. 2010	4. kv. 2010
Fordringsrater, faktiske	227,0	227,0	228,7	230,9	227,7	229,7	231,2
Gjeldsrater, faktiske	203,4	202,4	203,0	202,0	203,7	203,6	205,0
Nettofordringsrater, faktiske	23,6	24,6	25,7	28,9	24,0	26,1	26,2

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

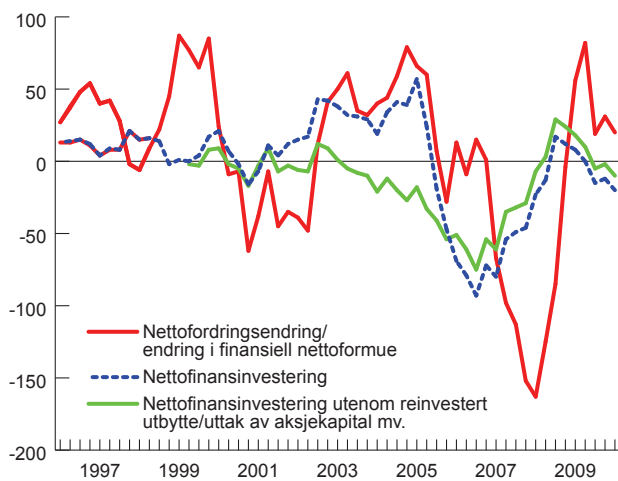
kredittpraksis overfor husholdningene. Det er sannsynlig at innstramningen bidrar til å forklare det svake fallet i veksten i lån fra finansielle foretak som har funnet sted i 2010. Forløpet til kredittindikatoren K2 gjenspeiler utviklingen. K2 måler i hovedsak veksten i utlån til husholdningene fra innenlandske finansielle foretak. Tolvmånedsvæksten i kreditt til husholdningene falt fra 6,7 prosent i desember 2009 til 6,5 prosent i desember 2010, etter å ha vært nede på 6,1 prosent i juli 2010.

Økte rammelån og lengre avdragsfrihet

Lån og annen gjeld i banker og andre finansielle foretak utgjør hoveddelen av husholdningenes gjeld. Ved utgangen av 2010 utgjorde gjelden til de finansielle foretakene vel 2 117 milliarder kroner, eller 90 prosent av husholdningenes samlede gjeld. Av dette utgjorde lån med pant i bolig fra banker, kredittforetak, statlige låneinstitutt og forsikringsselskaper 1 669 milliarder kroner og denne gjelden økte med 95 milliarder kroner i løpet av det siste året.

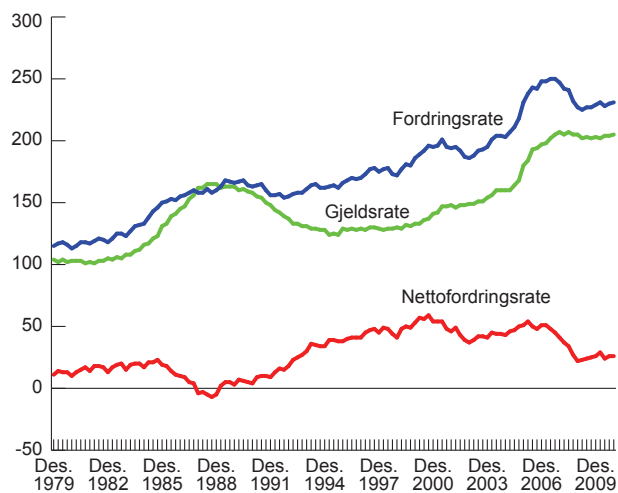
Ved utgangen av 2010 var 95 prosent av lånene med pant i bolig utlån fra banker og kredittforetak i form av nedbetalingslån og rammelån. Et rammelån innvilges med en kredittramme, for eksempel 60 prosent av boligens markedsverdi. Innenfor rammen kan kundene fritt trekke på kreditten og betaling av avdrag kan utsettes til hele rammen er disponert. I løpet av 2010 økte nedbetalingslån med pant i bolig i banker og kredittforetak med 46 milliarder kroner til 1 168 milliarder kroner, mens benyttede rammelån med pant i bolig økte med 51 milliarder kroner til 411 milliarder kroner. Av benyttede rammelån i banker og kredittforetak var hele 99 prosent med avdragsfrihet. Bevilgede rammelån med pant i bolig fra banker og kredittforetak utgjorde 519 milliarder kroner ved utgangen av 2010, som var en økning på 74 milliarder i løpet av 2010. Bevilgningene økte jevnt utover 2010, men økningen var noe lavere i 1. kvartal. Husholdningene hadde ved utgangen av 2010 benyttet 79 prosent av de bevilgede rammene på slike lån i banker og kredittforetak.

Figur 8.5. Husholdninger og ideelle organisasjoner. Nettofinansinvesteringer og nettofordringsendring, sum fire siste kvartaler. Milliarder kroner

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Figur 8.6. Husholdninger og ideelle organisasjoner. Fordringer og gjeld i prosent av disponibel inntekt, faktiske tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Figur 8.7. Husholdninger og ideelle organisasjoner. Vekst siste fire kvartaler i husholdningenes samlede gjeld. Prosent. 4. kv 82-4.kv 10 Tolvmånedersvekst i K2-gjeld. Prosent. Des.88-des.10

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Avdragsfrihet i en periode kan også innvilges av långiver for nedbetalingslån med pant i bolig. Låntaker betaler da kun renter på lånet og får således en bedre likviditet. Den opprinnelige lånestolen forblir uendret frem til avdragene begynner å løpe. Ved utgangen av 2010 var 25 prosent av nedbetalingslån med pant i bolig i banker og kredittforetak avdragsfrie.

Husholdningene setter igjen mer penger inn i bankene

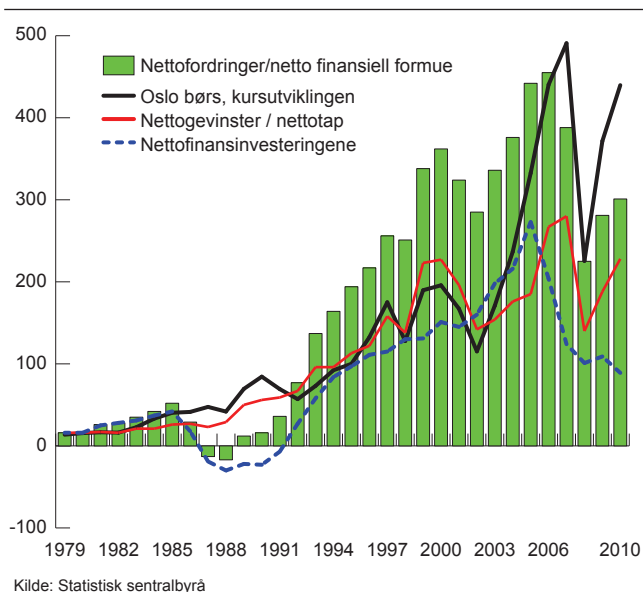
Husholdningenes beholdning av sedler og mynt og bankinnskudd er den nest største fordringsposten på husholdningenes balanse og beløp seg til 869 milliarder kroner ved utgangen av 2010. I perioden fra 2006 til 2008 økte husholdningenes bankinnskudd med om lag 60 milliarder kroner per år. I 2009 falt imidlertid innskuddsøkningen til 23 milliarder kroner for å ta seg opp igjen i 2010. I løpet av det siste året økte husholdningene innskuddene med 43 milliarder kroner. Pengemengdeindikatoren M2 beskriver også utviklingen det siste året. Tolvmånedesveksten i husholdningenes pengemengde var 5,7 prosent fram til utgangen av 2010, opp fra 3,4 prosent ved utgangen av 2009. Veksttakten i M2 har økt gradvis i løpet av 2010.

Den store økningen i husholdningenes bankinnskudd i 2006 og 2007 må sees i sammenheng med det betydelige låneopptaket som fant sted i løpet av disse to årene. Dette skyldes at økte utlån skaper økte innskudd fordi pengene i første omgang overføres til konti i bank-systemet. Innskuddsøkningen i 2008 skyldes trolig porteføljetilpasninger i forbindelse med finanskrisen på høsten dette året. Det er sannsynlig at husholdningene flyttet midler over i finansielle instrumenter med lavere risiko og større likviditet, som innskudd i innenlandske banker med høy innskuddsgaranti. I 2009 kan husholdningene igjen ha ønsket å ta større risiko som følge av fallende rentenivå og stigende aksjekurser. Men også konsolidering i form av nedbetaling av lån kan ha påvirket innskuddsutviklingen. Framveksten av rammelån med fleksible avdragsbetingelser har trolig stimulert til nedbetaling av gjeld fremfor å sitte med bankinnskudd til lav rente. Husholdningene har trolig ikke endret adferd i større grad i 2010.

Husholdningene fortsetter å investere i noterte verdipapirer

I 2010 nettokjøpte husholdningene noterte verdipapirer for vel 4 milliarder kroner, mot 15 milliarder kroner i 2009. I 2009 og 2010 nettotegnet de verdipapirfundsandeler for henholdsvis 12 og 1,6 milliarder kroner. Til sammenligning innløste husholdningene andeler netto for 15 milliarder kroner i 2008. I 2009 var mesteparten av nettotegningene i aksjefond. I 2010 solgte husholdningene seg ut av aksjefond og penge-markedsfond, mens de kjøpte seg inn i obligasjons- og kombinasjonsfond. I løpet av 2010 kjøpte husholdningene noterte aksjer og grunnfondsbevis for netto 4,5 milliarder kroner, mens de solgte seg ut av sertifikater og obligasjoner for nesten 2 milliarder kroner.

Figur 8.8. Husholdninger og ideelle organisasjoner. Endringer i finansiell nettoformue og kursutviklingen på Oslo børs. Akkumulert utvikling i milliarder kroner og årsindeks (1995=100)

Børsnoterte aksjer og verdipapirfondsandeler - verdiøkning i 2009 og 2010

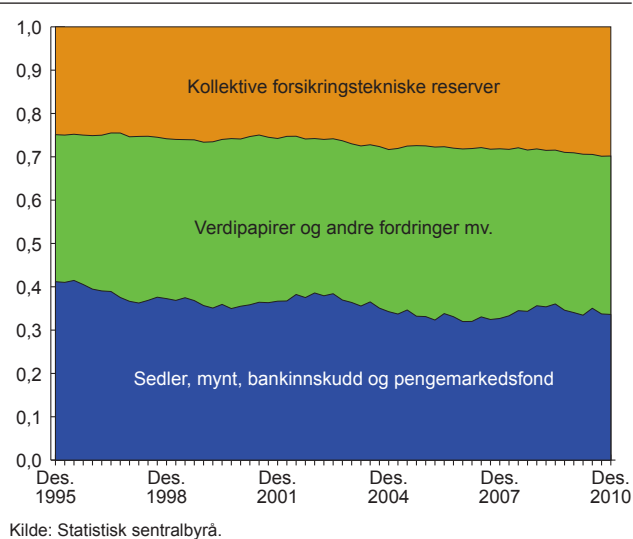
Verdien på husholdningenes beholdning av børsnoterte aksjer nådde en foreløpig toppnotering ved utgangen av 2. kvartal 2007 med 83 milliarder kroner. Dette utgjorde 3,6 prosent av den samlede finansielle porteføljen på det aktuelle tidspunktet. Beholdningsverdien falt deretter, hvor særlig kursfallet høsten 2008 bidro til å redusere den. Porteføljen ble mer enn halvert, til 37 milliarder kroner ved utgangen av året. Verdien har steget igjen de to siste årene, i takt med utviklingen i børskursene. Ved utgangen av 2010 hadde verdien av husholdningenes børsnoterte aksjer økt til 65 milliarder kroner. I løpet av det siste året bidro kursstigning til å trekke opp verdien med 4 milliarder kroner. Børsnoterte aksjer utgjorde 2,5 prosent av de finansielle eiendelene ved utgangen av året.

Verdipapirfondsandeler utgjør det største børsnoterte verdipapiret i husholdningenes portefølje. Ved utgangen av 2010 beløp beholdningen seg til 135 milliarder kroner, som var 5,1 prosent av de samlede finansielle fordringene. I løpet av året økte verdien med 13 milliarder kroner og av dette bidro økte kurser med vel 11 milliarder kroner

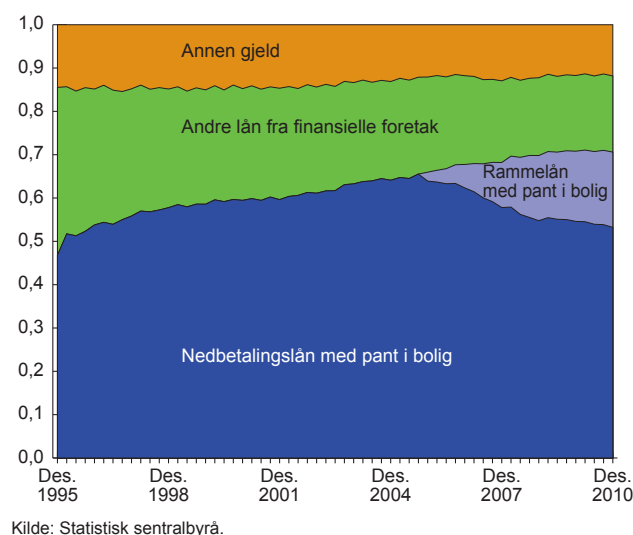
Finansformuen øker igjen

Den finansielle nettoformuen har vært sterkt påvirket av utviklingen i verdipapirmarkedene. Figur 8.8 viser aksjekursutviklingen på Oslo børs sammenlignet med endringene i den finansielle nettoformuen. Den finansielle uroen slo inn i husholdningenes økonomi fra og med andre halvår 2007, og ved utgangen av 2008 var den finansielle nettoformuen på sitt laveste nivå siden 1996. I perioden fra utgangen av 2. kvartal 2007 til og med 1. kvartal 2009 tapte husholdningene 180 milliarder kroner i valuta- og verdipapirmarkedene. I de tre siste kvartalene av 2009 og frem til utgangen av 2010

Figur 8.9. Husholdninger og ideelle organisasjoner. Fordringenes sammensetning, andeler av samlede fordringer

Figur 8.10. Husholdninger og ideelle organisasjoner. Gjeldens sammensetning, andeler av samlet gjeld

har husholdningene fått nettogevinsten på 105 milliarder kroner, og har således hentet inn nesten 60 prosent av tapet under den finansielle uroen. Anslaget for utgangen av 2010 er imidlertid beheftet med usikkerhet.

Store endringer i den finansielle porteføljen

Sammensetningen av husholdningenes fordringer har endret seg betydelig over de 15 siste årene. I figur 8.9 er de finansielle eiendelene delt opp i tre hovedgrupper av finansobjekter. I særlig grad har forsikringstekniske reserver (hovedsakelig kommunale og private tjenestepensjoner) økt sin andel av den finansielle porteføljen i perioden. Finansobjektet omfatter både reserver i livs- og skadeforsikring, men domineres av forsikringsmessige avsetninger i privat livs- og pensjonsforsikring utenom folketrygden (94 prosent av totale reserver), som skal dekke fremtidige livspolise- og pensjonsutbetalinger i individuelle og kollektive ordninger. De kollektive forsikringsreservene utgjør hoveddelen av reservene i livs- og skadeforsikring (70 prosent av totale reserver).

Temaboks 8.1. Husholdningenes netto finansinvesteringer i inntekts- og finansregnskapet

Nettofinansinvestering er en sentral størrelse i nasjonalregnskaps-systemet og representerer sammenhengen mellom det «ikke-finansielle» og det «finansielle» regnskapet. I teorien skal nettofinansinvestering være en identiske tallstørrelse i inntekts- og finansregnskapet, men erfaringene viser at de to anslagene avviker. De observerte avvikene for nettofinansinvesteringene skyldes feil og mangler i begge regnskapene. I nasjonalregnskapslitteraturen beskrives denne identiteten som en av de vanskeligste sammenhengene å tallfeste og problemstillingen opptrer i alle lands nasjonalregnskap.

Det er neppe tilfeldig at problemene med mangel på sammenhenger i nasjonalregnskapet er større i perioder med store svingninger i økonomien slik vi har opplevd de to til tre siste årene. Avveiningen mellom nøyaktig statistikk og aktuell, men foreløpig statistikk er krevende. Foreløpig statistikk kan bli revidert i betydelig grad etter hvert som mer og bedre informasjon innarbeides og det er en tendens til at avviket mellom inntekts- og finansregnskapet blir mindre over tid når nye regnskapsversjoner publiseres. Avviket for året 2009 som nå er anslått til 38 milliarder kroner mot 62 milliarder kroner for ett år siden illustrerer poenget. Dette er imidlertid til liten hjelp for analysearbeid og beslutninger som må baseres på den foreløpige statistikken som foreligger på beslutningstidspunktet. Store avvik skaper usikkerhet omkring vurderinger av utviklingstrender og status for husholdningenes økonomi. I særlig grad berører problemstillingen vurderinger av husholdningenes sparing.

Tiltakende avvik for nettofinansinvesteringene i 2009 og 2010

De foreløpige tallene for husholdningenes nettofinansinvesteringer i nasjonalregnskapet er illustrert i figur 8.11. Figuren viser nettofinansinvesteringene summert over de fire siste kvartalene i 7-årsperioden fra 4. kvartal 2003 til 4. kvartal 2010. I første del av 7-årsperioden viser inntekts- og finansregnskapet et nokså sammenfallende hovedbilde av nettofinansinvesteringene. I siste del av perioden, fra og med 2. halvår 2009, har avviket mellom de to regnskapene vokst i betydelig grad.

Nettofinansinvesteringene i 2010 er beregnet til -20 milliarder kroner i finansregnskapet, som er 71 milliarder kroner lavere enn i inntektsregnskapet. Problemstillingen er beskrevet i tabellen nedenfor, som viser sammenhengen mellom husholdningenes tilgang av midler i form av disponibel inntekt og gjeldsopptak på den ene siden og anvendelse av midlene til konsum og investeringer på den andre siden. I figur 8.12 er utviklingen for 4-kvartalssummene i perioden fra 4. kvartal 2003 til 4. kvartal 2010 illustrert. Av figuren fremgår det at tilgangen på midler har utviklet seg sterkere enn anvendelsen av de samme midler i siste del av perioden. I tabellen fremkommer dette som «penger som ikke har anvendelse» i nasjonalregnskapet.

Noen forklaringsfaktorer

Nettofinansinvesteringene beregnes etter to ulike metoder i nasjonalregnskapssystemet. Prinsipielt har vi følgende to sammenhenger:

• Inntektsregnskapet

Nettofinansinvestering = disponibel inntekt mv – konsum – nettoinvesteringer i ikke-finansiell kapital

• Finansregnskapet

Nettofinansinvestering = utgangsbalanse – inngangsbalanse – nettoinvesteringer / tap mv

De to metodene benytter forskjellige kildestatistikker. Viktig kildestatistikk (blant annet bank- og verdipapirstatistikk) for finansregnskapet foreligger på endelig form etter kort tid. Dette gjør det mulig å utarbeide såkalte endelige versjoner av finansregnskapet tidligere enn det som er tilfelle for inntektsregnskapet, hvor endelig kildestatistikk har lengre produksjonstid. Manglende statistikk må erstattes med anslag og estimater. Slike foreløpige data kan på senere tidspunkt forårsake betydelig revisjoner når mer fullstendig statistikk foreligger. Saldoposten nettofinansinvestering er en spesielt sårbare størrelse, fordi den er en marginal restpost som er beregnet på basis av differansen mellom store aggregater i begge regnskapene. Selv relative små feil i disse aggregatene kan skape betydelige støv for beregningene av finansinvesteringene i nasjonalregnskapet.

Husholdningene er den eneste innenlandske institusjonelle sektoren uten egen regnskapsstatistikk og sektoren må derfor tallfestes enten via statistikk for andre sektorer eller fra administrative registre som inneholder opplysninger om husholdningene. Beregningene i inntekts- og finansregnskapet vil derfor avhenge av hvor godt denne «indirekte» statistikken reflekterer husholdningenes inntekter, utgifter, fordringer og gjeld. Hull i statistikkssystemet skaper spesielle problemer for tallfesting av husholdningenes økonomiske relasjoner overfor ikke-finansielle foretak og utlandet. I særlig grad er det utfordrende å beregne konsumutgifter og finansielle investeringer i utlandet. Her er data for internetthandel overfor utlandet med varer, tjenester og finansielle eiendeler svært ufullstendige og bidrar trolig til avviket. Det knytter seg også utfordringer til beregninger av transaksjonenes markedsverdier der hvor de mangler. Et eksempel er husholdningenes eie av noterte aksjer som ikke er registrert i Verdipapirsentralen.

Tiltak og prosjekter

SSB har satt i gang en rekke tiltak for å forbedre tallfestingen av husholdningenes økonomi i nasjonalregnskapet. Et av prosjektene undersøker mulighetene for å få bedre data for bruk av kredittkort i utlandet og på nettbasert handel via utenlandske servere. I denne sammenhengen vurderes toldeklarasjonsopplysninger for mindre varekjøp fra utlandet. Det pågår også et arbeid med å forbedre uttaket av data fra aksjonær- og valutaregisteret. Dette vil gi vesentlige bidrag til beregningene av innenlandske unoterte aksjer og anskaffelser av finansielle eiendeler i utlandet. Et annet viktig pågående prosjekt er etablering av en ny institusjonell sektorklassifisering for nasjonalregnskapet, som vil gi samme avgrensning av husholdningene i hele statistikkssystemet.

Husholdningene og ideelle organisasjoner. Inntekter, finansiering, konsum og investeringer. Årstall. Milliarder kroner

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Tilgang på midler / finansiering	985	1085	1065	1162	1150	1211	1294
Disponibel inntekt mv ¹	845	917	881	951	1025	1093	1153
Gjeldsøkning	140	168	185	210	125	118	141
Anvendelse av midler	986	1101	1054	1135	1144	1173	1223
Konsum	786	826	882	940	989	1015	1072
Nettoinvesteringer i ikke-finansielle kapital	41	49	56	64	53	32	30
Nettoinvesteringer i finansielle eiendeler	159	225	116	131	102	126	121
Avvik / ikke anvendte midler	-1	-15	12	27	6	38	71
Memo							
Nettofinansinvesteringer i inntektsregnskapet	18	42	-57	-53	-17	46	51
Nettofinansinvesteringer i finansregnskapet	19	57	-69	-80	-23	8	-20

¹ Disponibel inntekt medregnet korreksjon for sparing i pensjonsfond og kapitaloverføringer, netto

Boks 8.3. **Kort om husholdningenes finansielle balanse****Fordringer og gjeld**

Den finansielle balansen viser en sektors finansielle stilling ved utgangen av en periode. På balansens fordringsside finner vi de finansielle eiendelene. Husholdningenes fordringer omfatter sedler og mynt, bankinnskudd, obligasjoner og sertifikater, aksjer og andeler, forsikringstekniske reserver, utlån og andre fordringer. Balansens gjeldsside domineres av lån fra finansielle foretak (statlige låneinstitutt, banker, kredittforetak mv.) I tillegg til lånegjeld har husholdningene annen gjeld.

Nettofordringer

Nettofordringene beskriver husholdningenes netto finansielle formue ved utgangen av perioden. Nettofordringene beregnes som differansen mellom fordringer og gjeld.

Aksjer

Hovedobjektet aksjer omfatter børsnoterte og unoterte aksjer. Børsnoterte aksjer behandles i finansregnskapet på basis av løpende VPS-statistikk som gir markedsverdier både for beholdninger og transaksjoner. For unoterte aksjer registrert i VPS foreligger omsetningspriser som kan benyttes til å anslå markedsverdier. Unoterte aksjer utenfor VPS er i hovedsak vurdert til pålydende verdi i finansregnskapet.

Forsikringstekniske reserver

Det norske trygde- og pensjonssystemet kan deles i to hoveddeler; den offentlige obligatoriske folketrygden og livs- og pensjonsforsikringer utenom folketrygden som inngår på husholdningenes balanse. De individuelle og kollektive ordningene utenfor folketrygden er fonderte ordninger som

forvaltes av livsforsikringsselskapene og pensjonskassene. Reservene i livs- og pensjonsforsikring omfatter fondsmidler avsatt gjennom ordningene for å dekke fremtidige utbetalinger. Hoveddelen av reservene er knyttet til de kollektive ordningene som omfatter både ytelsesbaserte og innskuddsbaserte private og kommunale tjenestepensjoner.

I de forsikringstekniske reservene inngår også premie- og erstatningsreserver i skade-forsikring. Premiereservene omfatter forskuddsbetalte premier, mens erstatningsreservene omfatter midler knyttet til inntrufne hendelser, hvor erstatningene enda ikke er kommet til utbetaling.

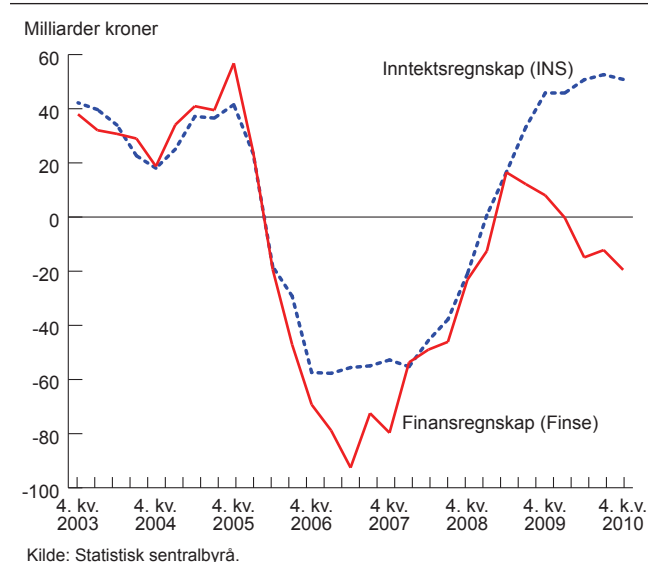
I nasjonalregnskapet betraktes de forsikringstekniske reservene i livs- og skadeforsikring som husholdningenes eiendeler / formue.

Andre lån og andre fordringer og gjeld

Andre lån på balansens fordringsside omfatter utlån til andre sektorer. Andre lån på balansens gjeldsside omfatter lån fra ikke-finansielle foretak og offentlig forvaltning, samt finansforetak i utlandet. Blant annet omfatter finansobjektet husholdningenes lånegjeld i statens pensjonskasse som tilhører statsforvaltningen i nasjonalregnskapet.

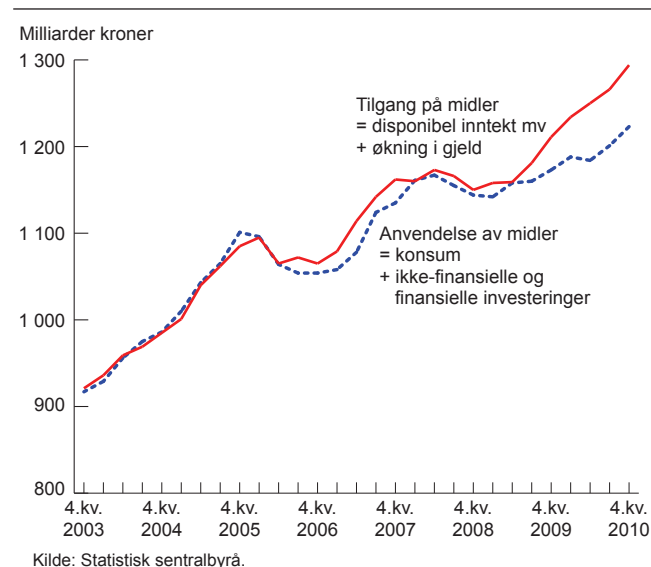
Andre fordringer og gjeld omfatter kortsiktige fordrings- og gjeldsforhold. Finansobjektet omfatter skattefordringer og skattegjeld, finansiell verdi av fast eiendom i utlandet eid av innlendinger og finansiell verdi av innenlandsk fast eiendom eid av utlendinger, påløpte ikke-mottatte renter og påløpte ikke-betalte renter, feriepengekrav og leieboerinnskudd mv.

Figur 8.11. **Husholdninger og ideelle organisasjoner. Netto finansinvesteringer i nasjonalregnskapet. Siste fire kvartaler. Milliarder kroner**

De kollektive reservene har økt sin andel av porteføljen fra 25 prosent ved utgangen av 1995 til 30 prosent ved utgangen av 2010. En forklaringsfaktor bak økningen er den demografiske utviklingen. I denne 15-årsperioden har pensjonistkullene vært tildels små, mens gruppen av kommende pensjonister har økt betydelig etter hvert som de store barnekullene fra etterkrigsårene har nærmet seg pensjonsalder. Utviklingen har gitt store

Figur 8.12. **Husholdninger og ideelle organisasjoner. Inntekter, finansiering, konsum og investeringer. Siste fire kvartaler. Milliarder kroner**

premieinnbetalinger til de kollektive ordningene samtidig som utbetalingene av pensjoner mv har vært relativt moderate. Ettersom ytelsesbaserte tjenestepensjoner har dominert de kollektive ordningene i 15-årsperioden har et stigende lønnsnivå blant kommende pensjonister trolig også bidratt til å øke de kollektive reservenes andel av den finansielle porteføljen. Dette skyldes at reservene reguleres i forhold til lønnsnivået.

Tabell 8.4. Andel husholdninger etter størrelse på gjeld i forhold til samlet inntekt. Prosent

	1990	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Ingen gjeld	28	23	23	22	22	22	21	20	20	18	17	17	17	17
Gjeld 2-3 ganger inntekt	9	9	9	8	9	10	10	11	12	13	14	14	14	14
Gjeld større enn 3 ganger inntekt														
Alle husholdninger	6	7	6	6	6	6	7	8	9	10	12	13	14	14
Enslige under 45 år	13	14	11	11	13	12	12	14	15	17	20	22	22	21
Par uten barn, eldste person under 45 år	7	10	9	5	7	8	10	10	13	15	20	23	25	23
Par med barn 0-6 år	9	6	7	6	5	7	8	11	12	13	16	19	21	21
Par med barn 7-17 år	6	6	4	5	6	6	5	6	7	9	9	11	11	11
Mor/far med barn 0-17 år	8	7	9	8	7	10	10	12	12	18	19	21	22	22

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Den største endringen i den finansielle porteføljen finner vi imidlertid for sedler, bankinnskudd og andeler i pengemarkedsfond. Bankinnskudd mv var den største gruppen av finansobjekter i 1995 med en andel på 41 prosent av de finansielle eiendelene. Andelen falt med 7 prosentpoeng i løpet av 15-årsperioden til 34 prosent ved utgangen av 2010. Utviklingen kan forklares av et stadig bredere finansielt produktspekter, som har gitt nye muligheter for plassering av ledige midler, men også lave renter på bankinnskudd har gjort det mindre attraktivt å ha store innskudd, spesielt i siste del av perioden. Den siste objektsgruppen i figur 8.9 omfatter verdipapirer, verdipapirfondsandeler utenom andeler i pengemarkedsfond, andre fordringer og øvrige forsikringstekniske reserver. Verdipapirer og andre fordringer mv utgjorde 34 prosent av porteføljen ved utgangen av 1995. Gruppen omfatter noterte verdipapirer som vil være sterkt påvirket av endringer i markedskursene. Dette kan forklare utviklingen i objektsgruppens andel de siste 2 til 3 årene. Ved utgangen av 2010 utgjorde verdipapirer og andre fordringer mv knapt 37 prosent av de samlede fordringene til husholdningene.

Husholdningene låner med pant i boligen

Det største porteføljeskiftet i husholdningenes gjeld de siste 15 årene har skjedd for gjeld til finansielle foretak. De siste 15 årene har andelen av lån med pant i bolig i banker, kredittforetak, statlige låneinstitutt og forsikringsselskaper økt fra 47 prosent til 71 prosent av samlet gjeld. Årsaken er særlig at rammelån med pant i bolig har blitt et populært låneprodukt. Slike produkter gjør det lettere å låne på boligformuen for ulike formål. Siden rentebetingelsene for lån med pantesikkerhet i bolig er lavere enn for lån uten sikkerhet, er rammelån med pant i bolig en attraktiv finansieringskilde for eksempel til kjøp av varige konsumgoder som biler og fritidsbåter. Rammelån har de siste årene vokst langt raskere enn ordinære boliglån.

Gjeldens fordeling

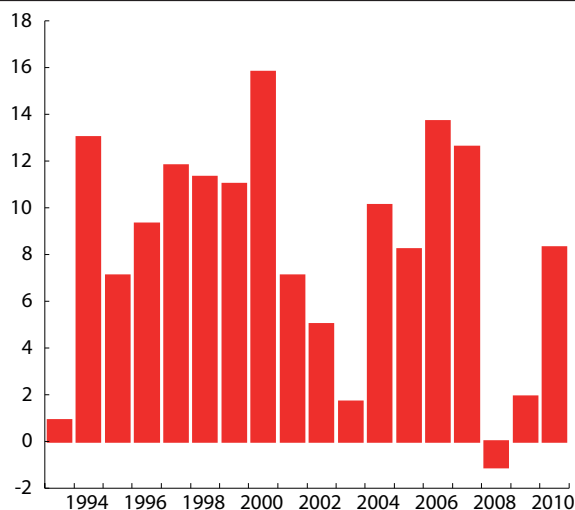
Gjeldsbelastningens fordeling er viktig for å kartlegge husholdningenes sårbarhet i forhold til renteøkninger. Informasjon om hvordan gjelden fordeler seg hentes fra inntektsstatistikken, og siden denne hovedsakelig bygger på resultater fra ligningen, er de siste tallene fra 2008.

Det er økning i andelen husholdninger med høy gjeldsgrad. I 1990 hadde 15 prosent av husholdningene en gjeld som var minst dobbelt så stor som samlet husholdningsinntekt før skatt. Denne andelen var på 28 prosent i 2008, og dette er uendret fra 2007. 14 prosent av husholdningene hadde en gjeld som var mer enn tre ganger større enn samlet husholdningsinntekt i 2008, mens tilsvarende andel i 1990 var 6 prosent. I alt 28 prosent av husholdningene var gjeldfrie i 1990. Denne andelen har vært på 17 prosent i perioden fra 2005 til 2008, se tabell 8.4.

Den yngre delen av befolkningen har høyest gjeld i forhold til inntekt, som både skyldes låneatferd og inntektsnivå. Denne gruppen tar opp stor gjeld til førstegangs boligkjøp, samtidig som at yrkesinntekten er lavest i begynnelsen av den yrkesaktive perioden. Blant husholdninger der hovedinntektstakeren er under 45 år hadde 40 prosent av husholdningene en gjeld som utgjorde mer enn to ganger inntekten i 2008. Tilsvarende andel i 1990 var 24 prosent. I denne aldersgruppen er også en del studenter med på å trekke opp andelen med høy gjeld i forhold til inntekt. Tabell 8.4 viser at andelen husholdninger med gjeld som er større enn tre ganger inntekten har økt mest for yngre par, par med små barn og aleneforeldre. I disse gruppene har andelen husholdninger med gjeld som er større enn tre ganger inntekten omtrent tredoblet seg på ti år. Tabellen viser imidlertid at det blant yngre par er en liten nedgang i andelen med relativt høy gjeld fra 2007 til 2008. For alle husholdninger sett under ett er andelen med gjeld større enn tre ganger inntekten på 14 prosent. Dette er uendret fra 2007. I husholdninger der hovedinntektstakeren er over 55 år hadde 4 prosent gjeld som var mer enn dobbelt så stor som inntekten i 1990. Denne andelen har økt til 13 prosent i 2008. Tilsvarende var 30 prosent av husholdningene i denne aldersgruppen gjeldfrie i 2008, mens dette var tilfelle for 54 prosent av husholdningene i 1990.

Så langt har vi ikke tatt hensyn til at husholdningene varierer i størrelse, og at dette kan påvirke deres evne til å betjene gjeld. Husholdninger med lav inntekt etter skatt per forbruksenhet har rimeligvis en relativ lav andel av total gjeld i husholdningene, da deres låneevne er relativt liten (begrepet inntekt etter skatt per forbruksenhet er forklart i boks 8.4). Men disse

Figur 8.13. Boligprisindeksen, årsvekst

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

husholdningene har fått en stadig større andel av samlet gjeld. De 20 prosent av husholdningene med lavest inntekt hadde 6,5 prosent av husholdningens totale gjeld i 2008. I 1994 var tilsvarende andel 5,3 prosent. De 20 prosent av husholdningene med høyest inntekt etter skatt per forbruksenhet stod for vel 39 prosent av den totale gjelden i 2008, mot 41 prosent i 1994.

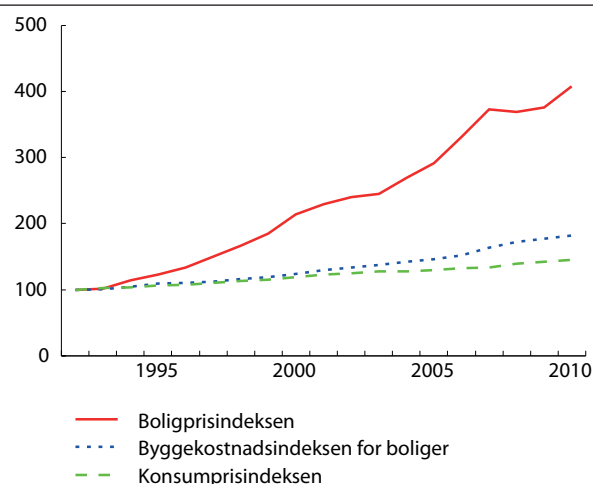
Samtidig som gjelden har økt har også realinntekten økt. Med økt realinntekt har husholdningene mer å gå på utover "nødvendige utgifter". Dette har betydning for husholdningenes evne til å betjene gjeld, i tillegg til at renteutviklingen betyr mye.

8.4. Boligmarkedet

Boligprisene i Norge var ved utgangen av 2010 nesten 7 prosent høyere enn toppnivået i andre kvartal 2008, før finanskrisen slo inn for fullt. Etter at de nådde sitt bunnpunkt ved utgangen av 2008, har boligprisene stort sett økt. I løpet av de to siste kvartalene i 2010 har det imidlertid vært tegn til en viss utflating av boligprisene. Eiendomsmeglernes månedlige prisstatistikk viser en økning i gjennomsnittlige boligpriser på 0,9 prosent fra desember 2010 til januar 2011 når man tar hensyn til normale sesongsvingninger. Hvordan prisene vil utvikle seg videre i 2011 er usikkert og henger bl.a. sammen med renteutviklingen, lønnsvekst og nybygging.

Statistisk sentralbyrå startet å måle utviklingen i boligpriser i 1992, og som vist i figur 8.14 ble det i de 15 påfølgende årene registrert vekst i de årlige boligprisene. Den høyeste årsveksten var i 1999, da boligprisene steg med nesten 16 prosent i forhold til året før. I 2008 ble det for første gang registrert nedgang i prisene i forhold til året før. Deretter fulgte et år med moderat årsvekst i boligprisene, mens prisene for 2010 i gjennomsnitt var 8,3 prosent høyere enn i 2009.

Figur 8.14. Boligpriser, byggekostnader og konsumpriser. Indekser. 1993=100

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Siden 1992 har boligene i gjennomsnitt økt mer enn fire ganger i verdi, noe som er langt mer enn de fleste andre varer. Som vi ser av figur 8.14 har konsumprisindeksen til sammenligning steget med 45 prosent i samme periode, mens byggekostnadsindeksen har hatt en økning på 82 prosent. Byggekostnadsindeksen måler prisutviklingen på entreprenørenes innsatsfaktorer i selve boligbyggingen, og reflekterer altså hverken utviklingen på tomtepriser eller boligproducentenes fortjenestemargin.

Det selges ofte flere boliger i tider med stigende boligpriser ettersom forventningene om gevinst på boligkjøpet, realisert eller urealisert, da er større enn ellers. Fra 2000 til 2007 var det på årsbasis en forholdsvis jevn økning i antall tinglyste boligeiendommer i Norge. Mellom 2007 og 2008 var det imidlertid en nedgang på 9,6 prosent i antall boliger i fritt salg, fra vel 81 000 i 2007 til 73 000 i 2008. Nedgangen fortsatte i 2009, men det ser ut til at trenden snudde i 2010. I løpet av de tre første kvartalene i 2010 ble det solgt flere boligeiendommer enn samme periode i 2009. I tredje kvartal 2010 var antall omsetninger på samme rekordhøye nivå som i tredje kvartal 2007.

Når det gjelder boligbygging viser den underliggende trenden at et rekordhøyt igangsettningsnivå i 2006 og 2007 sank til et bunnivå sommeren 2009. I 2010 ble det registrert igangsettningsstillatelse for vel 21 200 boliger, noe som er 8,8 prosent flere enn i 2009. Det er likevel fortsatt nesten 35 prosent under toppnivået. For mer omtale av byggevirksomheten vises det til avsnitt 6.4.

Boligproducentenes forening melder i sin boligmarkedsanalyse for 2010 om salgs- og igangsettningsnivåer som er under gjennomsnittet for de siste ti årene. Det rapporteres om en vekst i igangsetting og salg av boliger i fjerde kvartal 2010 sammenlignet med samme kvartal i 2009 og 2008, spesielt når det gjelder leilighetsmarkedet.

Tabell 8.5. Gjennomsnittlig pris per kvadratmeter boareal, fylke og storby, 2010. Kroner

Fylke	Selveier		Borettslag	
	Eneboliger	Småhus	Blokkleiligheter	Blokkleiligheter
I alt	17 930	22 918	34 279	28 606
Østfold	15 346	14 679	22 223	19 019
Akershus	22 692	26 321	32 330	28 157
Oslo	35 100	36 552	42 264	35 565
Hedmark	12 590	16 805	20 180	19 826
Oppland	12 706	16 817	22 258	21 348
Buskerud	16 273	17 751	24 873	20 691
Vestfold	17 533	16 884	24 040	20 684
Telemark	13 934	13 982	20 411	16 863
Aust-Agder	16 056	16 805	24 075	23 632
Vest-Agder	17 826	19 743	29 089	28 035
Rogaland	21 125	25 764	34 014	32 512
Hordaland	19 842	22 546	33 359	28 810
Sogn og Fjordane	12 993	17 684	22 603	17 765
Møre og Romsdal	13 970	18 768	23 766	21 454
Sør-Trøndelag	18 043	22 638	33 161	28 851
Nord-Trøndelag	11 189	13 710	23 609	18 775
Nordland	14 139	16 623	22 602	21 932
Troms-Romsa	17 404	22 969	28 426	25 665
Finnmark-Finnmárku	15 191	14 614	25 476	21 181
Stavanger	29 118	29 357	38 935	36 967
Bergen	24 524	24 125	34 822	29 080
Trondheim	22 660	23 822	34 103	28 965
Tromsø	22 237	24 911	29 976	26 987

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Geografiske variasjoner

Prisnivået på boliger varierer betydelig mellom de ulike regionene i Norge. Kvadratmeterprisene er klart høyere i byområder enn ellers i landet. Ikke overraskende er det hovedstadsområdet som har det høyeste prisnivået. Dette gjelder både eneboliger, småhus og selveide blokkleiligheter, som i Oslo har et prisnivå på henholdsvis 35 100, 36 600 og vel 42 300 kroner per kvadratmeter. Av de andre storbyene er det Stavanger som har de høyeste kvadratmeterprisene på boliger, vesentlig høyere enn Bergen, Trondheim og Tromsø, se tabell 8.5.

Hedmark har, sammen med Telemark, de laveste kvadratmeterprisene på selveide blokkleiligheter i landet, med rundt 20 200 kroner per kvadratmeter. Når det gjelder eneboliger er det Nord-Trøndelag som har de laveste kvadratmeterprisene, med knappe 11 200 kroner.

Statistisk sentralbyrås boligprisindeks viser at Agder og Rogaland skiller seg ut med en betydelig sterkere prisvekst enn de andre regionene de siste 5 årene. Dette gjelder både for Agder og Rogaland utenom Stavanger og for Stavanger som egen region. Mens gjennomsnittlige boligpriser i Stavanger har økt med 75,2 prosent fra 2005 til 2010, har Oslo og Bærum hatt en økning på 37,4 prosent. Boligprisene i Bergen og Trondheim steg med 32 prosent i denne 5-årsperioden.

Også det siste året hadde Stavanger den høyeste veksten av regionene, med 14,5 prosent høyere boligpriser samlet sett i 2010 enn i 2009.

Boligtyper

Av de ulike boligtypene er det blokkleiligheter som har de høyeste kvadratmeterprisene. Som det fremgår av tabell 8.5 hadde selveide blokkleiligheter i 2010 en gjennomsnittlig kvadratmeterpris på nesten 34 300 kroner. Til sammenligning utgjorde gjennomsnittsprisen på en kvadratmeter enebolig vel halvparten av dette, mens kostnadene for småhus i gjennomsnitt er knapt 23 000 per kvadratmeter.

Blokkleiligheter i borettslag har gjennomgående lavere kvadratmeterpriser enn selveide blokkleiligheter. På landsbasis er borettslagsleiligheter i blokk 16,5 prosent billigere enn selveierleiligheter, men dette varierer fra sted til sted. Prisforskjellen er sannsynligvis mer knyttet til boligstandarden i leilighetene enn til selveieformen.

Boligprisindeksen viser at prisene på blokkleiligheter i gjennomsnitt steg vesentlig mer enn de andre boligtypene en periode på slutten av 1990-tallet, mens prisutviklingen de siste 10 årene har vært relativt lik. Blokkleiligheter ble i større grad enn de andre boligtypene påvirket av finanskrisen, med en nedgang på 5,3 prosent fra 2007 til 2008. Til gjengjeld steg prisene på blokkleiligheter mest fra 2008 til 2009, med 4,2 prosent. Det siste året har prisene på blokkleiligheter økt med 7,4 prosent, mens økning for enebolig og småhus var på henholdsvis 8,1 og 9,4 prosent.

8.5. Inntektsutvikling og fordeling

Inntektsutviklingen

Statistisk sentralbyrås inntektsstatistikk dekker de aller fleste kontante inntekter som norske privathusholdninger mottar, og gjør det mulig å se på inntektsutviklingen til ulike husholdningstyper, for eksempel barnefamilier og pensjonister. Tall for inntektsåret 2008 viser at den samlede inntekten til husholdningene var på 1 314 milliarder kroner, se boks 8.4 for definisjon av inntekt. Den desidert største inntektskilden er yrkesinntekt (lønns- og næringsinntekter inkludert sykepenger) som utgjorde nesten 967 milliarder kroner i 2008.

Kapitalinntektene utgjorde til sammen drøyt 74 milliarder kroner eller 5,7 prosent av husholdningenes samlede inntekter i 2008. Dette er en lavere andel enn året før (6,4 prosent), og klart lavere enn i perioden 2002-2005. Husholdningenes kapitalinntekter økte betydelig i årene fram til og med 2005 hovedsakelig på grunn av høye aksjeutbytter. Hovedårsaken til nedgangen fra 2005 er det betydelige fallet i aksjeutbytte, som ble drevet frem av endringer i kapitalbeskatningen i 2006. I 2008 er kapitalinntektens andel tilbake til samme nivået som på 1990-tallet, etter å ha vært oppe på nesten 13 prosent i 2005. Utbetalt aksjeutbytte økte allikevel fra drøyt 17 milliarder i 2007 til 25 milliarder

Temaboks 8.2. Høyt utdannede tjener mer over livsløpet

Å studere framfor å arbeide og få inntekt er en kostnad for studenten, som til gjengjeld får avkastning i form av høyere inntekt senere. Dette gjør at inntektsutviklingen over livsløpet, inntektsprofilen, til en som tar høy utdanning vil se forskjellig ut fra den til en som ikke tar høy utdanning. Figuren viser dette for utvalgte utdanningsgrupper. Personer med kortere utdanning begynner å jobbe på et tidlig tidspunkt og får dermed arbeidsinntekt, mens personer som tar lang utdanning går først noen år med lav inntekt som student før yrkeskarrieren begynner. Inntekten øker deretter over tid for begge gruppene, men raskere for de fleste gruppene med lang utdanning, slik at disses inntekt passerer inntekten til grupper med kortere utdanning.

Men gir høy utdanning høyere inntekt når en summerer over hele livsløpet? Når vi ser på livsløpsinntekten, nåverdien av inntekten over hele det yrkesaktive livsløpet¹, viser det seg at høyere utdannede i gjennomsnitt kommer bedre ut – den høyere inntekten som yrkesaktiv mer enn veier opp for en senere start på yrkeskarrieren. Oppdaterte beregninger av livsløpsinntekt, basert på inntektsdata fra 1999-2008 og presentert i mer detalj i Kirkebøen (2010), viser at livsløpsinntekten i gjennomsnitt øker med omtrent 2,9 prosent per ekstra skoleår. Forskjellen i inntekt etter skatt er noe mindre, omtrent 2,2 prosent per år med utdanning. Det er imidlertid store forskjeller mellom utdanninger av tilsvarende lengde. De lengste profesjonsutdanningene – som medisin, siviløkonom, sivilingeniør og jus – har de høyeste livsløpsinntektene. Blant gruppene med de laveste livsløpsinntektene finner vi både de korteste utdanningene, noen videregående fagutdanninger, og høyere utdanninger innen humaniora, undervisning og helse.

En del utdanninger med høy andel kvinner har dermed relativt lave livsløpsinntekter, se også tabellen under. Kvinner er overrepresentert i relativt lange utdanninger, noe som bidrar til å svekke sammenhengen mellom utdanning og livsløpsinntekt. Det er likevel slik at forskjellen mellom kvinner med kortere og lengre utdanning er noe større enn forskjellen mellom menn med kortere og lengre utdanning. For kvinner er forskjellen omtrent 3,7 prosent for inntekt før skatt per år utdanning, mot 3,3 prosent for menn. Tilsvarende forskjeller for inntekt etter skatt er hhv 3,0 prosent og 2,4 prosent.

Beregningene baserer seg på en del forutsetninger, og resultatene vil avhenge av disse, samt av hvordan datamaterialet avgrenses. Hovedmønstrene i rangeringene ser imidlertid ut til å påvirkes lite om vi endrer forutsetningene. Det er viktig å poengtere at denne analysen viser inntektsforskjeller mellom de som faktisk tok lengre og kortere utdanning. Å gi et fullgodt svar på det nærliggende spørsmålet om "utdanning faktisk lønner seg" lar seg ikke gjøre på bakgrunn av disse resultatene, da de reflekterer andre forskjeller

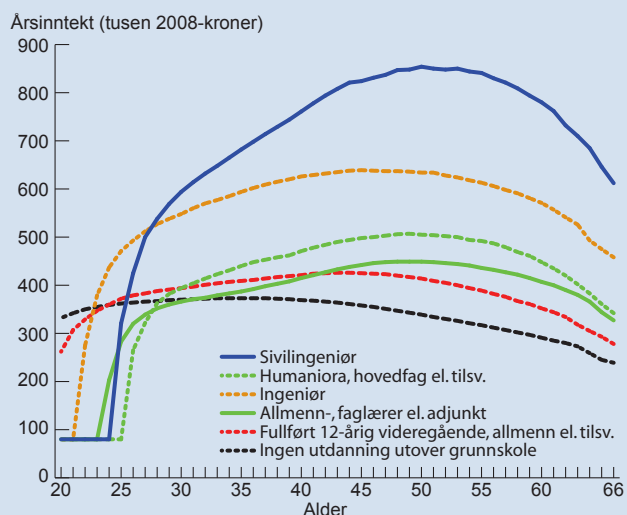
mellom personene. All den tid vi bare ser hvilken inntekt personene får med den utdanningen de faktisk har, og ikke hva de kunne ha fått med en annen utdanning, er det vanskelig å si noe om (den kausale) effekten av utdanning. Tidligere norske studier av inntekt og utdanning tilsier at forskjellene i inntekt knyttet til utdanning svarer omtrent til den kausale effekten av utdanningen. Dermed er det rimelig å tro at dette også gjelder hovedmønstrene i sammenhengen mellom utdanning og livsløpsinntekt. Vi kan imidlertid ikke konkludere med at dette gjelder hver enkelt gruppe – selv om den gjennomsnittlige inntektsforskjellen mellom høyt og lavt utdannede skyldes utdanningen, kan vi ikke si sikkert at de som nå er lærere ville ha hatt samme gjennomsnittsinntekt som siviløkonomene dersom de hadde valgt denne utdanningen.

Referanse

Kirkebøen, L. J. (2010): Forskjeller i livsløpsinntekt mellom utdanningsgrupper, Rapport 2010/43, Statistisk sentralbyrå

¹ I beregningen av nåverdi diskonteres fremtidig inntekt, slik at inntekt i fjern fremtid får mindre verdi enn inntekt i nåtid eller nær fremtid. Nåverdien av inntekten blir dermed mindre enn summen av inntekten.

Utvalgte inntektsprofiler

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Livsløpsinntekter for utvalgte utdanningsgrupper (millioner 2008-kroner)

Gruppe	Menn		Kvinner	
	Før skatt	Etter skatt	Før skatt	Etter skatt
Ingen utdanning utover grunnskole	10,84	7,77	7,54	5,65
Fullført 12-årig videregående, allmenn el. tilsv.	12,58	8,75	8,70	6,39
Videregående fagutdanning	11,67	8,14	7,91	5,87
Førskolelærer	9,56	6,91	8,41	6,18
Allmenn-, faglærer el. adjunkt	10,51	7,44	8,76	6,39
Siviløkonom	18,47	11,77	14,20	9,50
Ingeniør	14,70	9,86	10,85	7,68
Sykepleier	11,16	7,84	8,78	6,42
Humaniora hovedfag el. tilsv.	10,74	7,52	9,24	6,65
Samfunnsvit. hovedfag el. tilsv.	12,59	8,54	10,47	7,35
Cand. jur.	16,47	10,67	12,16	8,33
Sivilingeniør	16,49	10,68	14,29	9,51
Mat.nat. hovedfag el. tilsv.	13,63	9,16	11,05	7,73
Cand. med.	21,64	13,34	16,69	10,75
Gjennomsnittlig økning per skoleår (prosent)	3,25	2,36	3,70	3,02

Tabell 8.6. **Fordelingen av husholdningens inntekt etter skatt per forbruksenhet¹, for personer². Andel av totalinntekten i desiler. 1986-2008**

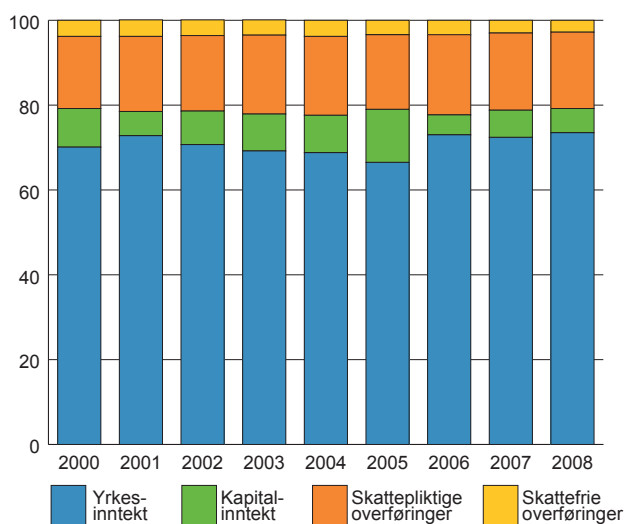
Desil	1986	1996	1998	2000	2002	2004	2005	2006	2007	2008
1	4,5	4,2	4,4	4,2	4,0	4,0	3,7	4,1	4,0	4,0
2	6,3	6,0	6,1	5,9	5,9	5,9	5,5	6,1	6,1	6,1
3	7,4	7,1	7,2	7,0	7,0	6,8	6,4	7,2	7,1	7,2
4	8,3	8,0	8,0	7,8	7,8	7,6	7,1	8,1	8,0	8,0
5	9,1	8,9	8,8	8,5	8,6	8,3	7,8	8,8	8,7	8,8
6	9,9	9,7	9,6	9,4	9,3	9,1	8,5	9,6	9,5	9,6
7	10,8	10,5	10,4	10,2	10,2	9,9	9,3	10,5	10,4	10,5
8	11,9	11,6	11,5	11,2	11,2	10,9	10,4	11,6	11,5	11,6
9	13,5	13,1	13,1	12,8	12,8	12,5	12,0	13,3	13,3	13,3
10	18,1	21,1	20,8	23,2	23,1	25,1	29,4	20,6	21,4	20,8
I alt	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

¹ Det er her benyttet EUs ekvivalensskala.

² Personer i studenthusholdninger er utelatt.

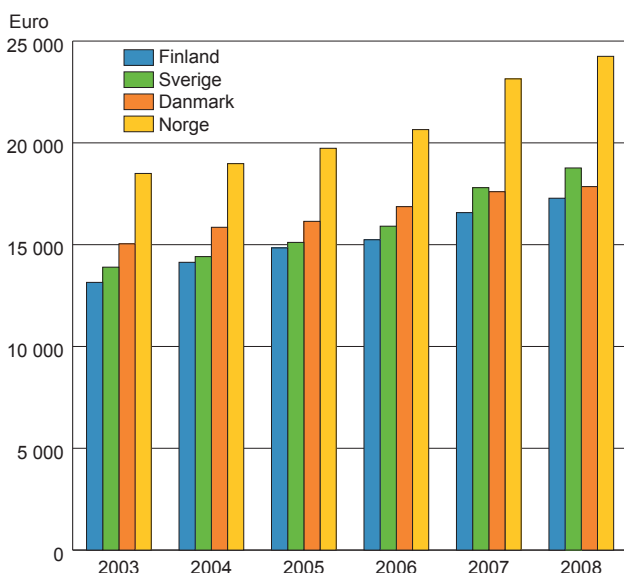
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Figur 8.15. **Sammensetning av husholdningens samlede inntekt 2000-2008. Prosent**

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Figur 8.16. **Husholdningenes disponible inntekt per forbruksenhet. Median, kjøpekraftsparitetsjustert. Euro, 2003-2008**

Kilde: Eurostat.

kroner i 2008. Renteinntekter utgjorde imidlertid den største kapitalinntekten for husholdningene i 2008 med drøyt 38 milliarder kroner.

Pensjoner, trygder og ulike stønader utgjorde om lag 273 milliarder kroner i 2008, hvorav 237 milliarder kroner var skattepliktige. Størst var pensjoner fra folketrygden med 178 milliarder kroner, der alderspensjoner alene utgjorde drøyt 100 milliarder og uføreytelser drøyt 54 milliarder kroner. Ulike skattefrie kontantstønader utgjorde i underkant av 37 milliarder kroner i 2008, omtrent uendret fra året før.

Fra 2000 til 2008 økte den samlede yrkesinntekten til befolkningen med nesten 40 prosent målt i faste priser (deflatert med konsumprisindeksen). Yrkesinntektens betydning, målt som andel av den samlede inntekten til norske husholdninger, økte fra 70 prosent i 2000 til 74 prosent i 2008. Om lag hver femte krone som norske husholdninger mottok i 2008 kom fra ulike pensjoner, trygder og stønader. Denne andelen har vært stabil de siste årene. Skattepliktige pensjoner og trygder økte med nesten 41 prosent fra 2000 til 2008 målt i faste priser. Ulike skattefrie overføringer, som for eksempel barnetrygd, kontantstøtte, sosialhjelp og bostøtte utgjør en liten, og synkende andel av husholdningenes samlede inntekter, og utgjorde under 3 prosent av samlet inntekt i 2008, mot nesten 4 prosent i begynnelsen av tiåret. Barnetrygden står alene for nesten 40 prosent av de skattefrie overføringene til husholdningene.

Inntektsfordelingen

Norske husholdninger har opplevd en betydelig inntektsvekst de siste årene, men noen grupper har økt sine inntekter mer enn andre. Ved å slå sammen inntektene til alle medlemmer i samme husholdning og benytte forbruksvekter for sammenlikning (se boks 8.4), kan vi si noe om inntektsutviklingen til ulike husholdningstyper. Blant gruppene som har hatt en god inntektsutvikling finner en for eksempel barnefamilier og alderspensjonister, mens unge aleneboende gjennom flere år har hatt en lavere inntektsvekst enn den generelle inntektsveksten i samfunnet. Siden begynnelsen

Temaboks 8.3. Inntektsfordeling og offentlige tjenester

Fordelingen av velferd i befolkningen avhenger både av innbyggernes private disponible inntekter og av hvor mye offentlige tjenester innbyggerne mottar. I tradisjonelle analyser av fordelinger av inntekt blir det vanligvis ikke tatt hensyn til betydningen av offentlige tjenester. Der fokuseres det på private disponible inntekter, som er definert inklusive offentlige kontantoverføringer og eksklusive skatter. I Aaberge m.fl. (2010a) ser vi på hvordan inkludering av verdien av offentlige tjenester i analyser av inntektsfordelingen påvirker estimater for fattigdom og inntektsulikhet.

Det er store forskjeller mellom ulike grupper i befolkningen når det gjelder hvor mye offentlige tjenester de mottar. For eksempel mottar barnefamilie støtte gjennom subsidierte barnehageplasser og utdanning til barna, mens de eldre mottar betydelig mer helsetjenester og pleie- og omsorgstjenester enn andre grupper i befolkningen. Tjenestetilbudet for personer bosatt i ulike deler av landet kan også variere fordi kommunene har forskjellige økonomiske rammebetingelser og prioriterer forskjellig mellom ulike tjenesteytende sektorer.

Et særskilt problem er at de tradisjonelle metodene (ekvivalensskalaene) for sammenligning av kontantinntekter ikke kan anvendes for et inntektsbegrep som inkluderer verdien av offentlige tjenester, fordi mottakerne av offentlige tjenester har spesielle behov som de tradisjonelle skalaene (OECD- og EU-skalaene) ikke tar hensyn til. Ekvivalensskalaene måler hvor mye inntekt ulike husholdninger trenger i forhold til et referansehushold (enslige voksne) for å komme like godt ut som referansehusholdet. I analysen blir det estimert minstestandarder for ytelsene av ulike kommunale tjenester til ulike målgrupper i befolkningen. Disse standardytelsene blir brukt til å korrigere de tradisjonelle skalaene, slik at de nye skalaene tar hensyn til behovet for offentlige tjenester. Tallfestingen av gruppenes relative behov for tjenester er avledet fra kommunenes ressursbruk rettet mot ulike målgrupper. Følgelig blir det tatt hensyn til at barnefamilie og de eldre har relativt høye behov når mottatte offentlige tjenester inngår i inntektsbegrepet.

Vi benytter en modell for kommunenes pengebruk (KOMMODE) til å verdsette og allokere verdien av kommunale tjenester på innbyggerne i kommunene. Verdsettingen av tjenestene er basert på estimater for kostnader per produsert enhet, mens allokeringen er basert på kommunenes verdsatte utgifter som blir fordelt proporsjonalt med standardytelsene til ulike målgrupper innenfor ulike tjenestesektorer. Ved å anvende disse metodene på data fra kommuneregnskap og administrative registre, finner vi at inkludering av verdien av kommunale tjenester i inntektsbegrepet reduserer estimatet for inntektsulikheten med om lag 7 prosent, mens estimatet av andelen fattige reduseres med om lag 20 prosent. Endringer i hvem som er fattige når vi inkluderer offentlige tjenester i analysen, er et samspill mellom fordelingen av private inntekter, fordelingen av offentlige tjenester, og fordelingen av behov.

En forenklet versjon av metodene ovenfor er anvendt til å sammenligne inntektsulikhet og fattigdom på tvers av europeiske land, se Aaberge m.fl. (2010b). Analysen inkluderer verdien av mottatte skole- og helsetjenester i inntektsbegrepet. Sammenliknet med andre europeiske land har Norge en lav inntektsulikhet og en forholdsvis lav andel fattige. Det er likevel flere land som har en andel fattige som er lavere eller om lag på samme nivå som i Norge, når vi tar hensyn til fordelingen av og behovet for offentlige tjenester: For eksempel gjelder dette Danmark, Nederland, Slovakia, Sverige, Tsjekia, Ungarn og Østerrike.

Referanser

Aaberge, R, M. Bhuller, A. Langørgen og M. Mogstad (2010a): The distributional impact of public services when needs differ. *Journal of Public Economics*, 94, 549-562.

Aaberge, R., A. Langørgen og P. Lindgren (2010b): The impact of basic public services on the distribution of income in European countries. Kapittel i A. B. Atkinson and E. Marlier: *Income and living conditions in Europe*, Publications Office of the European Union, Luxembourg.

av 2000-tallet og frem til 2008 har medianinntekten etter skatt blant enslige under 45 år økt med 17 prosent målt i faste priser. Tilsvarende inntektsøkning blant enslige 65 år og eldre var 41 prosent, mens pensjonistpar økte inntekten med nesten 46 prosent fra 2000 til 2008. Generelt økte norske husholdninger sin median husholdningsinntekt etter skatt med nesten 34 prosent i denne perioden, målt i faste priser.

Den sterke inntektsøkningen blant de eldste kan blant annet forklares med gode trygdeoppgjør, og at det de siste årene har kommet til nye pensjonistkull som har et klart bedre inntektsgrunnlag for pensjonene sine enn tidligere kull. I tillegg er inntekter som for eksempel tjenestepensjoner, renteinntekter og yrkesinntekter stadig mer viktige for de eldre. En sterk økning i innvandrerdelen blant unge aleneboende forklarer en del av den relativt lave inntektsveksten blant disse husholdningene.

En tobarnsfamilie (par med to barn, yngste hjemmeboende barn under 20 år) hadde i 2000 en medianinntekt etter skatt på 493 000 målt i 2008-kroner. I 2008 var medianinntekten for en tilsvarende barnefamilie 647 000 kroner. Den "gjennomsnittlige" tobarnsfamilien hadde altså 154 000 kroner mer i reell inntekt etter skatt i 2008 enn i begynnelsen av tiåret, når det er tatt hensyn til prisveksten i perioden. Denne veksten (drøyt 31 prosent) skyldes en generelt god lønnsutvikling i perioden, i tillegg har det blitt flere toinntektsfamilier.

Norske husholdningers høye inntektsnivå synes også godt når vi sammenligner med våre nordiske naboland (se figur 8.16). Tall fra Eurostat viser at norske husholdninger har en disponibel inntekt per forbruksenhet som godt overstiger inntektene til andre nordiske husholdninger, etter at det er justert for ulikt prisnivå i landene (kjøpekraftspariteter). I 2008 hadde svenske husholdninger en medianinntekt som utgjorde 77

Boks 8.4. Inntektsbegrep og forbruksvekter

Det inntektsbegrepet som er benyttet i beskrivelsen av inntektsfordeling og lavinntekt er *inntekt etter skatt*. Dette inntektsbegrepet fremkommer etter følgende regnskap:

Inntekt etter skatt

- = Lønnsinntekt
- + netto næringsinntekt fratrukket eventuelt underskudd
- + brutto kapitalinntekt
- + sum overføringer (pensjoner og stønader)
- utlignet skatt og negative overføringer (underholdsbidrag og pensjonspremier i arbeidsforhold)

Selv om dette inntektsbegrepet omfatter de fleste kontante inntektene husholdningene mottar, må en være oppmerksom på at dette begrepet ikke omfatter viktige inntekter som også kan ha stor betydning for individenes velferdsnivå. Dette gjelder for eksempel verdien av offentlige tjenester, verdien av hjemmeproduksjon og såkalte «svarte» inntekter. I tillegg inngår heller ikke inntekt av egen bolig i dette begrepet. Siden en stor del av husholdningenes renteutgifter er knyttet til gjeld på egen bolig, er heller ikke renteutgifter trukket fra inntektsbegrepet.

Husholdningsdefinisjon

Inntektsstatistikken er fra og med inntektsåret 2005 en totaltelling som omfatter alle personer i privathusholdninger. En husholdning består av alle personer som bor sammen i felles bolig (bohusholdning). For å komme nærmere den faktiske husholdningen er borteboende studenter skilt ut fra foreldrehusholdningen. I tillegg benyttes en del annen informasjon for å få flere samboere registrert i felles

husholdning, og data fra NAV for å identifisere – og deretter fjerne - institusjonsbeboere.

Ekvivalentinntekt og forbruksvekter

En ekvivalensskala gir uttrykk for hvor mye inntekt en husholdning med gitte karakteristika, for eksempel to voksne og to barn, må ha for at deres levestandard skal være like høy som levestandarden til en enslig med en gitt inntekt. Det er utledet en hel rekke typer av ekvivalensskalaer, basert på forskjellige tilnærminger. I beskrivelsen av utviklingen i inntektsulikhet er det benyttet den såkalte EU-skalaen. Ved bruk av denne skalaen gis første voksne husholdningsmedlem vekt lik 1, neste voksne vekt lik 0,5, mens barn får hver vekt lik 0,3.

En husholdning bestående av to voksne og to barn (dvs. vekt lik 2,1) må ved bruk av EU-skalaen ha en husholdningsinntekt på 420 000 kroner for å ha samme inntekt per forbruksenhet som en enslig med 200 000 kroner i inntekt.

I avsnittet om vedvarende lavinntekt er det i tillegg benyttet OECD-skalaen. Denne skalaen skiller seg fra EU-skalaen ved å regne husholdningenes stordriftsfordeler som mindre. Denne skalaen gir første voksne vekt lik 1, neste voksne vekt lik 0,7, mens barn får hver vekt lik 0,5.

De internasjonale tallene for lavinntekt er hentet fra Eurostat sin database. Inntektsbegrepet til Eurostat er forsøkt harmonisert så langt det lar seg gjøre for å kunne foreta direkte sammenligninger mellom land. Blant annet utelater Eurostat realisasjonsgevinster/-tap i sitt inntektsbegrep, mens dette er inkludert i den norske nasjonale inntektsstatistikken.

prosent av medianinntekten til norske hushold. For finske og danske husholdninger var tilsvarende andeler henholdsvis 71 og 74 prosent.

Etter flere år med økende inntektsforskjeller fram til 2005, ble inntektsfordelingen klart jevnere i 2006, slik det måles i Statistisk sentralbyrås inntektsstatistikk. I tabell 8.6 er husholdningene sortert etter inntekt etter skatt per forbruksenhet og delt inn i ti like store grupper (desiler) der desil 1 består av tidelen med de laveste inntektene og desil 10 består av tidelen med de høyest inntektene. Tabellen viser at ulikheten økte kraftig, særlig mellom 1998 og 2005. Fra 1986 til 2005 økte gruppen med høyest inntekt sin andel av totalinntekten fra om lag 18 prosent til 29 prosent, mens alle andre grupper fikk redusert sin andel. I 2006 ble andelen til tidelen med høyest inntekt kraftig redusert, til knapt 21 prosent av totalinntekten. Inntektsfordelingen har endret seg lite i 2007 og 2008.

Sterk økning i kapitalinntektene var en medvirkende årsak til at inntektsforskjellene økte på 1990-tallet og seinere. Siden aksjeutbytte i hovedsak tilfaller husholdningene med de høyeste inntektene, påvirket dette i stor grad utviklingen i ulikhet. Det betydelige fallet i utbytteutbetalingene i 2006 er dermed en medvirkende årsak til at inntektsandelen til husholdningene i toppen av fordelingen ble redusert, og at den observerte inntektsfordelingen dermed ble jevnere. De store

svingningene i aksjeutbytte representerer et betydelig måleproblem, idet bedriftseiere hadde god tid til å tilpasse seg endringer i beskatningen av utbytte. I en temaboks (temaboks 8.4) måles skattesystemets omfordelende effekt ved hjelp av et standard inntektsbegrep og et inntektsbegrep der overskuddene i bedriftene er fordelt på eierne, uavhengig av om det tas ut som utbytte eller ikke. Utviklingen i ulikhet etter skatt viser et jevnere forløp dersom en slik målemetode anvendes. Men også med et slikt inntektsbegrep observeres det en reduksjon i ulikheten etter skatt etter 2005, blant annet fordi aksjeutbytte som overstiger en normalavkastning ble beskattet. Utviklingen i arbeidsmarkedet påvirker også inntektsfordelingen. Sysselsettingsveksten etter 2005 har for eksempel ført til at lønnsandelen har økt innenfor inntektsklassene nederst i fordelingen. Se også temaboks 8.3, som diskuterer betydningen av verdien av viktige tjenester for beskrivelser av utviklingen i ulikhet over tid.

Figur 8.17 viser utviklingen i Gini-koeffisienten for Norge, Sverige, Danmark og Finland for årene 2003 til 2008. Mens inntektsulikheten i Norge har vist store endringer i denne perioden, er inntektsulikheten langt mer stabil i de tre andre nordiske landene, selv om ulikheten har økt noe de siste årene i Danmark og Sverige. Fra å ha en langt høyere ulikhet enn de tre andre landene i 2004 og 2005, har Norge i 2008 den laveste inntektsulikheten i Norden i henhold til Eurostat sine

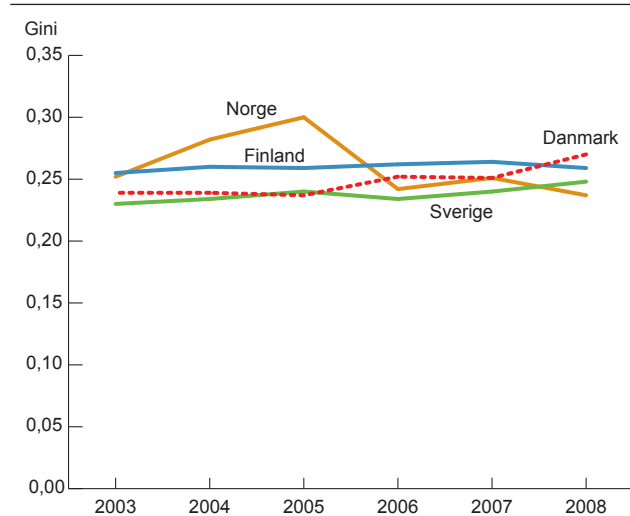
Tabell 8.7. Fordelingen av brutto finanskapital for husholdninger¹, desiler, 1986-2008. Prosent

Desil	1986	1996	1998	2000	2002	2004	2005	2006	2007	2008
1	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
2	0,0	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,3	0,3	0,2	0,2
3	0,7	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6	0,5
4	2,0	1,1	1,1	1,1	1,2	1,2	1,1	1,1	1,0	1,0
5	3,4	2,0	1,9	1,9	2,0	2,0	1,9	1,9	1,7	1,7
6	5,3	3,4	3,0	3,0	3,3	3,2	3,1	2,9	2,8	2,7
7	7,9	5,5	4,8	4,8	5,2	5,0	4,8	4,6	4,4	4,2
8	11,8	9,2	8,0	7,7	8,3	8,0	7,7	7,4	7,0	6,9
9	18,5	16,6	14,3	13,9	14,6	14,0	13,5	12,9	12,5	12,3
10	50,6	61,4	66,1	66,9	64,6	65,7	67,0	68,4	69,8	70,4
I alt	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

¹ Personer i studenthusholdninger er utelatt.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Figur 8.17. Gini koeffisienten i de nordiske land, 2003-2008

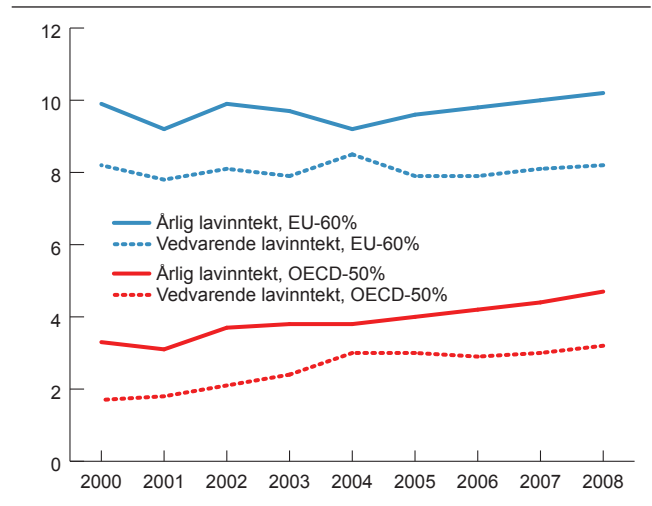

Kilde: Eurostat.

tall (som vi har vært inne på er en sterkt medvirkende årsak til dette "timing" av utbytte i forbindelse med skattereformen i 2006).

Ulikheten i fordelingen av husholdningenes finansformue har blitt større de siste årene. Noe av økningen skyldes rent skattemessige forhold, som for eksempel endringer i reglene for fastsetting av likningsverdiene på aksjer, som gjør en større del av denne formuen skattepliktig. Fra og med 2008 registreres både børsnoterte og ikke-børsnoterte aksjer til markedsverdi ved beregning av skattemessig formue. I 2007 lå skattemessig verdi 15 prosent under markedsverdi, mens i 2005 var denne "aksjerabatten" på 35 prosent. I deler av 1990-tallet utgjorde skattemessig verdi for ikke-børsnoterte aksjer 30 prosent av markedsverdien. En annen viktig forklaring til den sterkere konsentrasjonen av finansformuen er den betydelige økningen i aksjeverdiene i denne perioden, som særlig har kommet de med store finansformuer til gode. I 2008 disponerer tidelen av husholdningene med høyest finanskapital drøyt 70 prosent av denne type formue. Ved inngangen til tiåret var denne andelen 67 prosent, mens midt på 1990-tallet var tilsvarende andel drøyt 61 prosent.

Figur 8.18. Andel personer med årlig og vedvarende lavinntekt, 200-2008

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Lavinntekt

Det er ofte spesielt fokus på de som befinner seg nederst i inntektsfordelingen, under en lavinntektsgrense, eller det som ofte refereres til som en «fattigdomsgrense» i dagligtale. Det finnes flere metoder for å beregne et slikt inntektsnivå. Et sentralt begrep er vedvarende lavinntekt. I det følgende tar vi utgangspunkt i den gjennomsnittlige medianinntekten i ulike treårsperioder for å belyse forekomsten av vedvarende lavinntekt (se boks 8.5 for definisjon av vedvarende lavinntekt). For treårsperioden 2006 til 2008 var lavinntektsgrensen henholdsvis 112 000 kroner basert på OECDs målemetode for lavinntekt og 162 000 kroner basert på EUs målemetode.

På bakgrunn av EUs målemetode hadde 8,2 prosent av befolkningen vedvarende lavinntekt i 2008, marginalt høyere enn året før (8,1 prosent). Studenter er her utelatt. Siden studielån per definisjon ikke inngår i inntektsbegrepet vil av den grunn mange studenter ha svært lave inntekter og være overrepresentert i lavinntektsgruppen. Ved bruk av OECDs metode hadde 3,2 prosent av befolkningen vedvarende lavinntekt, også det litt høyere enn året før (3 prosent).

Tabell 8.8. **Andelen personer med årlig lavinntekt i ulike land i Europa¹. 2008. Prosent**

	2008
Tsjekkia	9
Island	10
Norge	11
Slovakia	11
Nederland	11
Slovenia	11
Østerrike	12
Ungarn	12
Frankrike	13
Danmark	13
Sverige	13
Finland	14
Belgia	15
Luxembourg	15
Irland	15
Sveits	15
Tyskland	16
Polen	17
Storbritannia	17
Portugal	18
Italia	18
Spania	20
Estland	20
Hellas	20
Litauen	21
Bulgaria	22
Romania	22
Latvia	26
EU-27 land	16

¹ Andelen personer med en disponibel inntekt per forbruksenhet under 60 prosent av den nasjonale medianinntekten.
Kilde: Eurostat.

Andelen personer som er under de årlige lavinntektsgrensene ett enkelt år er høyere enn andelen med vedvarende lavinntekt, som illustrerer at det er inntektsmobilitet fra ett år til et annet og at en vanligvis finner at denne mobiliteten er inntektsutjevne i et lengre tidsperspektiv. Ifølge de årlige inntektsundersøkelsene var det henholdsvis 10,2 prosent (EUs definisjon) og 4,7 prosent (OECDs definisjon) som hadde årlig lavinntekt i 2008 (når studenter ikke inngår i datagrunnlaget). Dette viser at mange personer har forbigående lave inntekter.

Fattigdom og sosial eksklusjon har i flere år stått høyt på den politiske dagsorden i EU. Eurostat publiserer blant annet løpende indikatorer for måling av årlig lavinntekt i medlemslandene. Men også land utenfor EU, deriblant Norge, leverer tall til disse strukturindikatorer basert på EUs undersøkelse om inntekt og levekår.

Tabell 8.8 gir tall for årlig lavinntekt i en rekke europeiske land i 2008. Tallene viser at selv i de landene med lavest andel personer i befolkningen under den nasjonale lavinntektsgrensen, har nærmere en av ti lavinntekt. Det fremtrer også relativt klart at land med

Boks 8.5. **Definisjon av vedvarende lavinntekt**

Vedvarende lavinntekt er her definert ut fra gjennomsnittet av de årlige medianinntektene for hele befolkningen i en treårsperiode (omregnet til faste priser). Det er i tillegg benyttet to ulike lavinnteksdefinisjoner: en basert på OECDs ekvivalensskala med lavinntektsgrense satt lik 50 prosent av mediangjennomsnittet og en annen basert på EUs ekvivalensskala og med lavinntektsgrense lik 60 prosent av mediangjennomsnittet, jf. tabellen under (se mer om ekvivalensskalaer i boks 8.4). Ifølge OECDs lavinnteksdefinisjon defineres alle personer med en gjennomsnittlig husholdningsinntekt pr. forbruksenhet lavere enn 112 000 kroner i treårsperioden 2006-2008 som å ha vedvarende lavinntekt. Dette tilsvarer 50 prosent av mediangjennomsnittet i befolkningen i samme periode (dvs. 50 prosent av 224 000 kroner). Tilsvarende lavinntektsgrense basert på EUs definisjon er 162 000 kroner (dvs. 60 prosent av 270 000 kroner).

Årlig median ekvivalentinntekt og gjennomsnittlig årlig median ekvivalentinntekt. To ulike ekvivalensskalaer

	OECD-skala		EU-skala	
	Løpende kroner	2008-kroner ¹	Løpende kroner	2008-kroner ¹
2006	201 000	210 000	242 000	253 000
2007	218 000	227 000	262 000	272 000
2008	236 000	236 000	283 000	283 000
Gjennomsnitt 2006-2008				
		224 000		270 000

¹ Omregnet ved hjelp av konsumprisindeksen.
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

geografisk nærhet og store likheter i hvordan velferds-systemet er bygd opp, for eksempel med hensyn til sosiale stønader, har omtrent det samme nivået på andelen personer med høy fattigdomsrisiko.

Sammenlignet med de fleste andre europeiske land er andelen i befolkningen med årlig lavinntekt liten i Norge, 11 prosent. Men det finnes noen land med en lavere andel av befolkningen under den nasjonale lavinntektsgrensen. Blant de landene hvor Eurostat har tall for inntektsåret 2008, finner vi lavest andel i Tsjekkia med 9 prosent fulgt av Island med 10 prosent. I de andre nordiske landene er det også relativt lave andeler av befolkningen under den nasjonale lavinntektsgrensen, 13 prosent i Danmark og Sverige og 14 prosent i Finland.

Lenger sør og øst i Europa finner en mange av de landene med høyest andel av befolkningen med lavinntekt. Høyest andel har Latvia der mer enn hver fjerde innbygger har en disponibel inntekt per forbruksenhet under 60 prosent av den nasjonale medianinntekten i 2008. Blant andre land med lavinntektsandeler på 20 prosent eller mer finner vi Romania, Bulgaria, Litauen, Hellas, Estland og Spania. Se også temaboks 8.3, som diskuterer betydningen av å inkludere verdien av sentrale tjenester i sammenlikninger mellom land.

Temaboks 8.4. Skattereformen i 2006 – har skattesystemet blitt mer omfordelende?

Skattereformen

Skattereformen i 2006 medførte store endringer i marginalskattene på lønn og kapital. Før 2006 ble nært eide aksjeselskaper skattlagt under delingsmodellen. Overskuddet i bedriftene ble delt inn i to deler: beregnet kapitalavkastning og beregnet personinntekt. Den siste delen ble skattlagt som arbeidsinntekt på den aktive eierens hånd, uavhengig om den ble betalt ut som lønn eller utbytte. Under 2006-modellen blir personlige eiere i alle aksjeselskaper beskattet under samme system uavhengig av eiersammensetning i selskapet. Utbytte til personlige aksjonærer blir delt inn i en skattefri og en skattepliktig del. Det som tilsvarende risikofri avkastning på aksjen (skjermingsfradraget) er fortsatt fritatt for skatt på aksjonærens hånd, mens utbyttet som overstiger normalavkastningen skattlegges som kapitalinntekt. Utbytte innenfor normalavkastningen blir dermed skattlagt med en effektiv skattesats på 28 prosent (betalt av bedriften), utbytte utover normalavkastningen er skattlagt med en effektiv skattesats på 48,16 prosent.

Tilnærmingen mellom kapitalbeskatning og beskatningen av lønnsinntekt skjedde også ved en reduksjon av maksimal marginalskatt på lønnsinntekt. Innslagspunktet for trinn 1 i toppskatten ble hevet litt, toppskattesatsen i trinn 1 ble redusert fra 13,5 til 9 prosent, innslagspunktet for trinn 2 ble senket og toppskattesatsen i trinn 2 ble redusert fra 19,5 til 12 prosent. For å motvirke fordelingseffektene av skattelettelser på høye inntektsnivåer, ble reduksjonene i marginalskatten fulgt av endringer i minstefradraget. Satsen i minstefradraget ble hevet og maksimumsgrensen økt.

Mens effektiv marginal skattesats på aksjeutbytte var 28 prosent før reformen, er den nå økt til 48,16 prosent. Samtidig har høyeste marginalskatt på lønn (ikke medregnet arbeidsgiveravgift) blitt redusert fra 55,3 prosent til 47,8. Redusert marginalskatt på høye lønnsinntekter reduserer isolert sett skattesystemets omfordelende effekter, mens skatt på utbytte virker motsatt. Ved å studere differansen mellom ulikhet i inntekt før skatt og ulikhet i inntekt etter skatt (målt ved Ginikoeffisienten) før og etter skattereformen i 2006, er det mulig å vurdere hvorvidt reformen har forbedret skattesystemets fordelingssegenskaper.

Atferdseffekter og måleproblemer

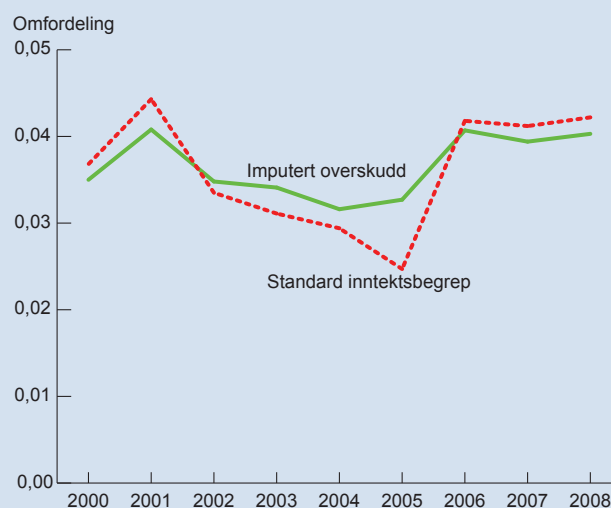
Men når en skal måle effekter av skatteendringer, er det viktig å ta hensyn til at disse også påvirker skattebetalernes atferd. En analyse som tar mål av seg å identifisere skatteendringenes bidrag til omfordeling må også identifisere bidrag som kommer fra skattebetalernes tilpasninger til det nye regelverket. Særlig har den nye skatten på utbytte medført en opptrapping av utbytteutbetalingene før reformen, såkalte "timing"-effekter. I det følgende vises det til resultater for et alternativt inntektsbegrep gjennom kobling av individuelt eierskap og resultatene i bedriftene. Det gjør det mulig å diskutere utviklingen over tid når overskuddet i bedriftene tilordnes eierne, uavhengig av om dette tas ut som utbytte eller ikke. Etter reformen beregnes det en skatt på disse inntektene også på mottakers hånd, når disse overstiger normalavkastningen. Vi viser dermed resultater for to inntektsbegrep: en standard definisjon av inntekt basert på faktiske overføringer av utbytte og et inntektsbegrep der overskuddene i bedriftene er overført til eierne, betegnet «imputert overskudd» i figuren.

Omfordeling

Omfordelingsmålet som benyttes er differansen mellom ulikhet i inntekt før skatt og ulikhet i inntekt etter skatt. Mer spesifikt, Ginikoeffisienten før skatt minus

Ginikoeffisienten etter skatt. Jo større denne forskjellen er, jo mer omfordelende er skattesystemet. Når store deler av utbyttene faller bort etter 2006-reformen, reduseres både ulikheten i inntekt før skatt og i inntekt etter skatt, se resultatene for "standard inntektsdefinisjon" i figuren. Siden utbyttene som faller bort utgjør en større andel av inntekt etter skatt, er reduksjonen i inntekt etter skatt større enn for inntekt før skatt. Det betyr at omfordelingen øker når det tas ut mindre aksjeutbytte i de rikeste husholdningene. Økningen i omfordeling blir forsterket ved at ulikheten i inntekt etter skatt reduseres ytterligere når deler av aksjeutbyttet også blir skattlagt etter reformen. Skatteletten på høyere inntekt i form av redusert toppskatt er ikke stor nok til å nøytralisere denne effekten. At reformen også inkluderte høyere minstefradrag bidrar også til økt omfordeling. I figuren vises totaleffekten av dette. Omfordelingen øker fra 2005 til 2006, og holder seg på 2006-nivå både i 2007 og 2008, målt ved "standard inntektsdefinisjon".

Graden av omfordeling 2000–2008, to inntektsdefinisjoner

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Ved inntektsbegrepet "imputert overskudd", som tar hensyn til timing-effekter på utbytteutbetalingene, ser vi også at omfordelingen øker etter reformen. Men forklaringen er en noe annen enn ved standard inntektsdefinisjon. Nå er det skattlegging av overskuddet på mottakers hånd (utover skjerming) som bidrar til økt omfordeling etter reformen. Et viktig spørsmål er om overskuddet faktisk overføres og kommer til beskatning, eller om det blir værende som egenkapital i bedriften. Men analysen så langt indikerer at skattereformen i 2006 har bidratt til at skattesystemet er mer omfordelende nå enn det var før reformen.

Referanse:

Thoresen, T. O., E. E. Bø, E. Fjærli og E. Halvorsen (2011), Redistributive Effect of Tax Reform. A Suggestion for Evaluation of Tax Policy Contributions, kommer som Discussion Paper, Statistisk sentralbyrå.